BIBLIOTECA FILOZOFICĂ

DESCARTES

Discurs asupra metodei

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ

DESCARTES
DISCURS ASUPRA METODEI

RENÉ DESCARTES

DISCOURS DE LA MÉTHODE POUR BIEN CONDUIRE SA RAISON ET CHERCHER LA VÉRITÉ DANS LES SCIENCES

BIBLIOTECA FILOZOFICĂ

DESCARTES

DISCURS ASUPRA METODEI DE A NE CONDUCE BINE RAŢIUNEA ŞI A CĂUTA ADEVĂRUL ÎN ŞTIINŢE

EDITURA ŞTIINŢIFICĂ
BUCUREŞTI – 1957

Traducere de *Cr. Totoescu.*

Cuvânt introductiv
Gh. Puşcaşu

BIBLIOTECA FILOZOFICĂ
Apare sub îngrijirea acad. C. *I. Gulian*

RENE DES CARTES CHEVALIER SEIGNEUR DU PERRON
Bene qui latuit, bene vixit

CUVÂNT INTRODUCTIV

În anul 1637, René Descartes publică „Discursul asupra metodei”, prima sa lucrare, ce avea să-i consacre renumele.

Apărută în zorii evului modern, lucrarea lui Descartes inaugurează începutul raţionalismului în filosofia modernă, orientare ce s-a dezvoltat tot mai mult în secolele XVII şi XVIII, în lupta cu misticismul şi teologismul, pentru triumful gândirii libere, descătuşate de dogmatismul medieval şi scolastic.

„Discursul” lui Descartes, poate fi considerat, împreună cu ,,Novum Organum” al lui Bacon, printre operele filosofice cele mai reprezentative ale secolului XVII, care au pus bazele noii filosofii, întemeiată pe raţiune şi experienţă.

Operă de sinteză, redusă ca proporţii, „Discursul” expune, într-o formă concisă, cele mai importante idei ale filosofiei lui Descartes, care au fost apoi completate şi dezvoltate într-o serie de alte lucrări, publicate mai târziu. Din această cauză, credem că este necesar ca, atunci când vorbim despre „Discurs”, să facem unele referiri la întreaga operă a filosofului.

Filosofia carteziană marchează începutul unei noi orientări în gândirea filosofică, caracterizată, în primul rând, prin folosirea raţiunii ca criteriu de verificare a cunoştinţelor şi prin tendinţa de a găsi mijlocul cel mai eficace, cu ajutorul căruia se poate ajunge la adevăr. Prin aceasta, filosofia carteziană corespunde unei necesităţi a momentului istoric în care apare.

Descartes trăieşte în prima jumătate a secolului XVII, epocă ce se caracterizează printr-o nouă atitudine a omului faţă de natură şi printr-o luptă hotărâtă de emancipare a raţiunii de sub autoritatea dogmei. Omul de ştiinţă modern

îşi îndreaptă atenţia spre natură ca spre singurul obiect de cercetare ştiinţifică. Natura nu mai este privită ca o *„res diaboli”* (un „lucru al diavolului”), ca în scolastică, ci ca o *„res hominis*” (un „lucru al omului”), care aşteaptă să fie studiată şi cercetată pentru a-şi dezvălui tainele. Dezvoltarea ştiinţei şi a gândirii filosofice moderne era legată direct de apariţia şi dezvoltarea burgheziei, clasă pe atunci în ascensiune şi progresistă, purtătoare a unui nou mod de producţie, care avea nevoie de progresul ştiinţei şi al tehnicii. Ştiinţa, legată de nevoile practice ale societăţii, trebuia fundamentată pe principii metodologice noi, care să servească acestui scop. Era necesară o nouă metodă, care să stea la baza ştiinţelor naturii, care să facă posibilă invenţia, descoperirea. Scolastica – metodă bazată pe silogistica formală – nu putea fi folosită în actuala situaţie a dezvoltării ştiinţelor, ba dimpotrivă, constituia o piedică în calea acesteia. Savanţii şi filosofii vremii au căutat să descopere o nouă metodă, aplicabilă ştiinţelor experimentale ale naturii. Bacon, Galilei, Hobbes, Descartes şi alţi gânditori din această epocă s-au preocupat de problema metodei. Felul în care au rezolvat-o diferă de la unii la alţii, dar ceea ce au comun e faptul că, pentru toţi, noua metodă trebuia să fie un instrument eficace al ştiinţei, care să permită scrutarea naturii şi descoperirea adevărului incontestabil.

Adevărul putea fi numai unul singur. El trebuia căutat în natură, nu dincolo de aceasta, într-o lume transcendentă, cum făcuseră teologii evului mediu. Omul de ştiinţă modern cercetează universul material, căutând să descopere legile după care se produc fenomenele. Matematica, fizica, astronomia şi alte ştiinţe, care se dezvoltă în secolul XVII, creează o viziune nouă asupra lumii, care va sta la baza filosofiei moderne.

Dezvoltarea materialismului modern din secolul XVII se face în luptă cu scolastica medievală, care refuza cu

încăpăţânare să admită noile adevăruri descoperite de ştiinţă. Este epoca unei adevărate terori dezlănţuite împotriva savanţilor şi a filosofilor care se ridicau împotriva dogmatismului şi teologismului obscurantist medieval. Este epoca inchiziţiei, care veghia cu străşnicie ca orice operă ştiinţifică sau filosofică bazată pe principiile descoperite de ştiinţă şi care contrazicea dogmele bisericii să fie trecută la index, iar autorul, condamnat. Este epoca spiritului de luptă şi de sacrificiu pentru triumful ştiinţei şi al gândirii libere.

Filosofia modernă este ideologia burgheziei în luptă împotriva feudalismului, care este o caracteristică generală a secolului XVII în apusul Europei. Formele pe care le-a îmbrăcat această luptă, însă, diferă în funcţie de condiţiile concrete şi de particularităţile procesului de dezvoltare social-istorică în diferite ţări. În Anglia, de exemplu, ţară care se dezvoltă de timpuriu şi rapid pe drumul capitalismului, burghezia este o clasă puternică, care săvârşeşte prima revoluţie burgheză. În aceste condiţii, pe plan ideologic, s-a putut dezvolta o concepţie pronunţat materialistă (Bacon, Hobbes), ca armă de luptă a burgheziei engleze împotriva ideologiei scolastice, pe care se sprijinea feudalismul.

În patria lui Descartes, Franţa, care se dezvoltă în alte condiţii, atacul direct împotriva feudalismului a avut loc cu un secol şi jumătate mai târziu decât în Anglia. Aici, dezvoltarea relaţiilor capitaliste, dezvoltarea burgheziei a fost mult mai înceată decât în Anglia. Feudalismul şi catolicismul reprezentau aici cele două forţe dominante, care se sprijineau reciproc. Burghezia franceză, slab dezvoltată, nu era încă destul de puternică pentru a lupta direct împotriva feudalismului. De aceea, ea este obligată să trăiască şi să se dezvolte în limitele statului absolutist feudal. În consecinţă, ideologia burgheziei franceze nu s-a putut dezvolta, nici ea, pe linia unei concepţii materialiste

consecvente, bineînţeles, în limitele în care era posibil în filosofia premarxistă.

Burghezia franceză a fost nevoită să găsească, în această epocă, forme de compromis şi în ideologie să facă concesii prin care se evita lupta directă împotriva feudalismului. Din aceste cauze, burghezia franceză, neputând promova un materialism consecvent, a fundamentat raţionalismul.

Raţionalismul a jucat, în dezvoltarea gândirii umane, un mare rol pozitiv în lupta împotriva misticismului, a obscurantismului şi a dogmatismului medieval. În numele raţiunii libere, au fost atacate dogmele scolastice şi formele de organizare ale societăţii feudale. Timp de două secole, raţionalismul a cunoscut o largă răspândire, exercitând o puternică influenţă asupra dezvoltării gândirii moderne.

Descartes a fost primul raţionalist francez. Raţionalismul său marchează începutul eliberării raţiunii de sub tutela dogmatismului teologic. Filosofia carteziană reflectă, pe plan ideologic, momentul istoric al dezvoltării sociale şi politice din Franţa secolului XVII, ea este ideologia burgheziei franceze, care luptă pentru emancipare economică şi spirituală.

* * *

René Descartes s-a născut la 31 martie 1596, în orăşelul La Haye (Touraine). Urmează cursurile colegiului iezuit din La Flèche, dar este curând nemulţumit de învăţământul scolastic din colegiu, care nu-i putea satisface curiozitatea nemăsurată şi nici nu-i putea asigura o pregătire temeinică în ştiinţele experimentale, pentru care simţea o atracţie deosebită. Părăseşte colegiul, animat de dorinţa de a se cultiva cât mai mult, studiind în „cartea cea mare a naturii”.

După ce-şi ia licenţa în drept la Universitatea din Poitiers, Descartes se înrolează în armată, pentru a avea ocazia să călătorească, pentru ca, în contact cu lumea, să poată găsi răspuns la întrebările ce-l frământau şi să descopere ceea ce nu putuse afla în cărţile scolasticilor.

Ca militar, călătoreşte în diferite ţări, vizitează şi cunoaşte pe mulţi învăţaţi ai vremii, cu care va purta corespondenţă toată viaţa. Mai târziu, Descartes se retrage în Olanda, „ţara toleranţei", unde-şi va elabora opera ştiinţifică şi filosofică, născută în mintea sa încă cu mult înainte. Spre sfârşitul vieţii (1649), el primeşte invitaţia reginei Cristina a Suediei, să vină la curtea ei, dar, având o sănătate şubredă, nu poate suporta clima rece a ţării, se îmbolnăveşte şi moare, la 11 februarie 1650.

Opera lui Descartes cea mai importantă o constituie lucrările: *„Regulae ad directionem ingenii"* (Reguli pentru îndrumarea raţiunii), care pare să dateze de pe la 1628, dar a fost publicată postum, abia în anul 1701; *„Discours de la méthode pour bien conduire sa raison et chercher la vérité dans les sciences*" (Discurs asupra metodei de a ne conduce bine raţiunea şi a căuta adevărul în ştiinţe), 1637; *„Meditationes de prima philosophia*" (Meditaţii metafizice), 1641; *„Principia philosophiae*" (Principiile filosofiei), 1644 şi *„Les passions de l'âme*" (Pasiunile sufletului), 1649. La acestea, mai trebuie să adăugăm şi cele şase volume de corespondenţă, în care Descartes îşi exprimă mai liber ideile filosofice.

Descartes a fost, încă din tinereţe, animat de dorinţa de a scrie o mare operă[1] care să cuprindă într-un sistem toate cunoştinţele timpului. Această lucrare urma să fie ceva

1 Tratatul pe care Descartes şi-a propus să-l scrie trebuia să fie intitulat „Le monde" („Lumea"), dar acest titlu părându-i-se prea pretenţios, l-a schimbat în „Traité de la lumière" („Tratat despre lumină").

asemănător cu ceea ce încercase contemporanul său mai bătrân din Anglia, Francis Bacon, când îşi propusese să scrie a sa „Instauratio magna”, proiectată ca o enciclopedie a vremii. În afară de faptul că proiectul unor asemenea lucrări depăşeşte puterile unui singur om – oricât de mari ar fi inteligenţa şi capacitatea sa de sinteză – ele n-au putut fi duse la bun sfârşit şi din alte motive. În timp ce Bacon a fost împiedicat, în parte, de ambiţiile sale politice, Descartes, care şi-a dedicat întreaga viaţă ştiinţei, nu şi-a putut termina şi publica tratatul, pentru că nu a avut curajul de a tipări o asemenea lucrare în condiţiile de atunci.

Opera lui Descartes era întemeiată pe principiile noii ştiinţe, dezvoltată de Copernic, Galilei, Keppler şi alţii. Lucrarea era aproape terminată, când, în 1633, Descartes află de condamnarea lui Galilei, pentru că susţinuse teoria heliocentrică. Descartes, care nu voia să intre în conflict cu autorităţile bisericeşti, s-a hotărât să nu-şi publice tratatul. Abia mult mai târziu, în 1644, el a tipărit o altă lucrare, *„Principiile filosofiei*” în care a concentrat tot ce era esenţial din fizica sa.

Descartes împlinea patruzeci de ani, fără să fi publicat ceva. Numele său ajunsese cunoscut în rândul savanţilor din Franţa şi de peste hotare, fie din corespondenţa pe care o purta cu mulţi, fie prin intermediul lui Mersenne, secretarul şi prietenul său.

Pentru a-şi justifica renumele, Descartes se hotărăşte să aleagă trei capitole din „Tratatul despre lumină” pe care să le publice. Cum cele trei capitole alese – „Dioptrica”, „Meteorii” şi „Geometria” – nu constituiau o lucrare completă şi unitară, Descartes se simte obligat să scrie o introducere, un discurs preliminar, în care să-şi expună sumar concepţia şi principiile generale, fără de care construcţia din cele trei capitole îşi pierdea orice semnificaţie, orice fundament. Aşa a luat naştere vestitul

„Discurs asupra metodei”.

„Discursul” nu este scris în latină, – cum se obişnuia pe atunci, – ci în franceză, limba poporului. Aceasta vădeşte tendinţa autorului de a se adresa marelui public şi, astfel, filosofia scapă din cercul restrâns al cercetătorilor şi capătă o mai largă răspândire. La baza acestui fapt stă concepţia lui Descartes, care considera că „raţiunea este, în mod firesc, egală la toţi oamenii” şi, ca atare, toţi au posibilitatea să cunoască adevărul, dacă vor şti să-şi conducă bine raţiunea. Opiniile diferite pe care le au oamenii provin din faptul că ei nu folosesc acelaşi criteriu în aplicarea raţiunii. „Diversitatea vederilor noastre nu provine din aceea că unii au mai multă raţiune decât alţii, ci numai din aceea că ne conducem gândurile pe căi diferite… ”; pentru a putea cunoaşte adevărul, nu este deajuns să „avem mintea sănătoasă, principalul este să o folosim bine”. Pentru a pune de acord diferitele păreri ale oamenilor, trebuiau stabilite căile şi regulile pe care să le urmeze raţiunea, pentru a se ajunge la aceleaşi concluzii. Descartes îşi scrie „Discursul” cu intenţia – mărturisită – de a arăta şi altora căile urmate de el în cunoaştere, pentru a putea ajunge la adevăr. Aceste căi sunt considerate de el îndreptare pentru raţiune, care să fie urmate de fiecare om dornic să descopere adevărul.

Adevărul nu poate fi decât unul singur, pentru că nu pot exista mai multe adevăruri asupra aceleiaşi chestiuni. Părerile diferite întâlnite de Descartes în cărţile citite în şcoală au întărit convingerea filosofului asupra caracterului îndoielnic al adevărurilor scolastice. „Luând în seamă câte păreri diferite pot fi, cu privire la o aceiaşi materie, – scrie el – şi susţinute de oameni învăţaţi, fără să poată exista vreodată mai mult decât una singură care să fie adevărată, socoteam aproape fals tot ce nu era decât verosimil”. Făcând o serie de consideraţii asupra diferitelor ştiinţe din vremea sa, Descartes se opreşte, în

special, asupra filosofiei şi, constată că, în acest domeniu, există cea mai mare diversitate de păreri. Dacă părerile filosofilor sunt atât de diferite, înseamnă că filosofia nu poate să constituie un fundament trainic pentru celelalte ştiinţe, care îşi împrumută principiile de la ea[2]. Nemulţumit de ştiinţele pe care le-a studiat[3] şi, în particular, de filosofia scolastică, care nu-i putea da evidenţa „adevărurilor" pe care le susţinea, Descartes ia hotărârea să caute singur adevărul, „în sine însuşi" sau în „marea carte a lumii".

Plecând de la aceste consideraţii asupra filosofiei vremii sale, în Descartes se naşte ideea restructurării ştiinţei, dărâmând întregul edificiu, ca apoi să reclădească totul pe principii noi. Pentru aceasta, trebuia găsită metoda cea mai bună, care să-i asigure evidenţa adevărurilor descoperite. Această metodă Descartes a descoperit-o în matematică, ştiinţa adevărurilor clare, evidente şi distincte. De aceea, el încearcă să aplice metoda matematică la întregul domeniu al cunoaşterii. Încercarea de a funda o *„mathesis universalis*" („matematică universală") îl va preocupa în mod deosebit de acum înainte.

Idealul cunoaşterii, folosind instrumentul matematic, este caracteristic secolului XVII. În direcţia aceasta, sunt îndreptate încercările lui Galilei, atunci când considera natura ca pe o mare carte scrisă în limbaj matematic, cine vrea să descifreze tainele ei trebuind să cunoască matematica. Hobbes face aceeaşi încercare, atunci când consideră lumea materială ca un ansamblu de corpuri, de

---

2 În vremea lui Descartes, filosofia mai era considerată ca o ştiinţă de bază, care le cuprinde pe toate celelalte. Descartes însuşi, făcând o clasificare a ştiinţelor, le aseamănă cu un arbore, a cărui rădăcină o constituie metafizica, trunchiul – fizica, iar ramurile – celelalte ştiinţe.

3 Trebuie să specificăm că, în „Discursul asupra metodei", Descartes se referă la o perioadă din viaţa sa – pe când era în şcoală – când încă nu descoperise în matematică *modelul cunoaşterii certe şi evidente.*

forme şi figuri geometrice. Gândirea însăşi era, pentru el, doar un calcul matematic, care se reduce – în ultimă instanţă – la adunarea şi scăderea noţiunilor. Iar metoda pe care trebuie să o folosim în cunoaştere urma, după Hobbes, să se bazeze pe analiză şi sinteză, adică să fie o metodă matematică. Mai târziu, Leibniz duce lucrurile şi mai departe, încercând să aplice matematica, până şi în psihologie şi în morală.

Încercarea pe care o face Descartes, cât şi ceilalţi savanţi şi filosofi ai epocii, de a funda o matematică universală, suferă de neajunsurile inerente oricărei tendinţe de a reduce totul la relaţii cantitative, rezolvabile pe calea şi prin mijloacele matematicii.

Postulând necesitatea unei metode, pentru a putea cerceta adevărul, Descartes arată că el înţelege prin metodă „acele reguli certe şi uşoare pe care oricine le va urma fără a se abate de la ele, nu va lua niciodată nimic fals drept adevărat şi fără a risipi de prisos sforţările spiritului, ci sporind necontenit în mod treptat ştiinţa, va ajunge la cunoaşterea adevărată a tuturor lucrurilor pentru care va fi capabil…”[4]

Noua metodologie carteziană a fost elaborată întâia dată în lucrarea „Reguli pentru îndrumarea raţiunii”. Descartes expune aici metoda sa, care trebuia să cuprindă 36 reguli, dar din care el nu precizează decât 21, dezvoltă 18 şi enunţă 3. La elaborarea „Discursului”, Descartes le reduce la patru, care i se par cele mai importante şi pe care îşi propune să le urmeze cu stricteţe.

Prima regulă a metodei carteziene exprimă clar exigenţa filosofului faţă de admiterea adevărului în conştiinţă: să primim ca adevărat numai ceea ce, în mod evident, ne apare ca fiind adevărat. Trebuie cercetate numai „acele lucruri pe care mintea noastră pare a le cunoaşte în mod

4 Colecţia „Texte filozofice”, *Descartes,* Editura de stat pentru literatură ştiinţifică, 1952, pag. 39.

neîndoielnic”. Orice îndeletnicire cu probleme care depăşesc cunoaşterea noastră trebuie evitată. Prin aceasta, ' Descartes neagă legitimitatea aşa-ziselor ştiinţe, ca: alchimia, astrologia, magia etc., cu care se îndeletniceau scolasticii medievali. Chiar pentru ştiinţele propriu-zise, Descartes stabileşte o regulă: aceea de a pleca întotdeauna de la ideile cele mai simple, care să nu conţină nicio îndoială. „Trebuie să ne îndreptăm numai spre acele obiecte pe care mintea noastră este în stare să le cunoască în mod cert şi neîndoielnic”. Din acest punct de vedere, Descartes îi condamnă pe fizicienii din vremea sa, care se ocupau cu căutarea formelor substanţiale ale realităţii, despre care nu putem avea nicio reprezentare clară, aprobând în acelaşi timp pe matematicieni, care lucrează întotdeauna cu idei clare şi distincte. Matematica e considerată ca model, în cunoaşterea carteziană, pentru că ea dă evidenţa adevărului. Încercând să extindă matematica la cercetarea filosofică, Descartes fundamentează metoda sa deductiv-raţionalistă. Folosirea raţiunii conform principiilor metodei deductive constituie, pentru Descartes, mijlocul cel mai eficace pentru a cunoaşte în chip evident, deosebind adevărul de fals.

Cunoaşterea, la Descartes, se realizează în şi prin raţiune, ea capătă sensul unei cunoaşteri raţionale, de tip matematic; dar aceasta nu exclude experienţa, pe care Descartes o preconizează în cercetarea naturii, doar că nu o consideră ca fiind calea pe care putem cunoaşte adevărul evident şi neîndoielnic. Experienţa este necesară în cunoaştere, dar prin ea nu avem certitudinea, pentru că „experienţele asupra lucrurilor sunt adesea înşelătoare”, ele ne fac să ne îndoim de adevărul pe care ni-l înfăţişează; de aceea, trebuie depăşite, adevărul trebuie căutat în raţiune, singura care nu ne poate înşela. Oamenii – scrie Descartes – „se pot înşela, dar niciodată dintr-o deducţie rău făcută, ci numai din aceea că se porneşte de la

experienţe prea puţin înţelese sau se întocmesc judecăţi necugetate şi fără temei”[5].

Regula întâi din „Discursul asupra metodei” pare a fi cea mai importantă în filosofia lui Descartes, pentru că, prin formularea ei, se fundamentează de fapt raţionalismul cartezian, care cere ca toate cunoştinţele să fie trecute prin lumina clară a raţiunii şi să fie primite ca adevărate numai acelea care, în mod cert şi evident, ne apar ca fiind adevărate. Celelalte trei reguli, pe care le stabileşte „Discursul” – anume: analiza, sinteza şi enumerarea – sunt procedee metodologice, prin care se poate stabili evidenţa adevărului admis.

Aplicând cele patru reguli pe care „Discursul” le prescrie minţii omeneşti, Descartes consideră că noi avem deplina posibilitate de a cunoaşte. Manifestându-şi optimismul şi încrederea deplină în puterea omului de a cunoaşte, Descartes consideră că. dacă ne vom îndrepta bine intelectul, după regulile prescrise de el, nu vor putea exista lucruri „oricât de îndepărtate, la care să nu ajungem şi oricât de ascunse, pe care să nu le descoperim”.

Înainte de a trece la aplicarea regulilor metodei sale, Descartes expune, în partea a treia, principiile morale după care s-a călăuzit în activitatea sa. Cu această ocazie, se relevă clar poziţia de clasă a filosofului, reprezentant al burgheziei franceze, încă slabe, care, neputând râvni deocamdată la cucerirea puterii, se mulţumeşte să trăiască şi să se dezvolte în cadrul statului feudal absolutist. Principiile morale carteziene exprimă clar această slăbiciune. Cuvântul etic cartezian sună ca un îndemn la supunere faţă de legile şi obiceiurile ţării, respectând religia, căutând să se învingă mai degrabă pe sine decât soarta şi să-şi schimbe mai curând dorinţele proprii decât ordinea lumii. Aceste principii constituie baza atitudinii adoptate de filosof, care trăia conform devizei „bene qui

5 Colecţia „Texte filozofice” *Descartes,* pag. 36.

latuit, bene vixit" („cine se ascunde bine, trăieşte bine").

Partea a treia a discursului asupra metodei se încheie cu enunţarea principiului îndoielii, ca procedeu metodologic, marcând trecerea la metafizica sa. Diversitatea constatată de Descartes, atât în părerile filosofilor, cât şi în obiceiurile oamenilor, l-a dus la convingerea că, pentru a avea certitudinea adevărului, pentru a putea determina clar care lucruri sunt adevărate şi care false, trebuie să plecăm de la *îndoială.* Simţurile ne înşală uneori şi, deci, putem presupune că ne înşală adesea; iar unii oameni, chiar atunci când se folosesc de raţiune, comit paralogisme. De aceea, totul trebuie supus îndoielii.

Descartes foloseşte îndoiala metodică, pentru ca, prin ajutorul ei, să poată ajunge la adevăr. Îndoiala sa nu este – ne spune el însuşi – o îndoială în sensul scepticilor, care se îndoiau pentru a se îndoi, ci o îndoială metodică, pe care o foloseşte doar ca punct de plecare în cunoaştere, fără a se îndoi de capacitatea omului de a cunoaşte. Descartes, plecând de la îndoială, procedează la înlăturarea din conştiinţă a ideilor neîntemeiate, dar aceasta o face în chip metodic, folosind regulile stabilite şi făcând aplicaţii practice la „dificultăţi ale matematicii sau chiar la altele pe care le puteam face aproape asemănătoare celor de matematici, desprinzându-le de toate principiile celorlaltor ştiinţe, pe care nu le găseam destul de sigure …". Astfel el face observaţii şi dobândeşte experienţă, care-i puteau servi „la stabilirea altor idei mai sigure".

Prin îndoiala metodică, Descartes elimină din conştiinţă toate cunoştinţele nesigure, încercând să stabilească adevărul trainic, indubitabil, pe care îl putem afirma cu toată certitudinea. Acest adevăr îl găseşte în *„cogito*" („gândesc"), pe care încearcă să-şi fundeze întreaga metafizică.

Partea a patra a „Discursului" expune consideraţiile de ordin metafizic, dezvoltate mai târziu în „Meditaţiile

metafizice”. Aceasta este partea cea mai vulnerabilă a filosofiei lui Descartes. Concesiile pe care le face aici filosoful idealismului şi teologiei aruncă o umbră asupra întregii sale opere, din care cauză a fost mult discutat şi în multe feluri interpretat.

Îndoiala metodică, ca punct de plecare în cunoaşterea ştiinţifică, constituie un fapt pozitiv în filosofia carteziană, dar concluziile la care ajunge Descartes sunt idealiste. De la îndoială, Descartes ajunge la gândire, şi de aici la existenţă. Existenţa este funcţia de gândire. Raţionamentul cartezian *„dubito ergo cogito; cogito ergo sum*” („mă îndoiesc, deci gândesc; gândesc, deci exist”) răstoarnă raportul real dintre gândire şi existenţă. În loc să arate, că gândirea derivă din existenţă şi este în funcţie de aceasta, Descartes procedează invers, considerând că existenţa derivă din gândire şi este determinată de aceasta.

„Cogito ergo sum” este considerat de Descartes ca fiind prima intuiţie, primul adevăr evident, clar şi distinct, de care nu ne mai putem îndoi: „...În timp ce voiam să gândesc că totul este fals, trebuia neapărat ca eu, cel care gândesc aceasta, să fiu ceva; şi observând că acest adevăr *gândesc, deci exist* era atât de puternic şi de cert, încât toate presupunerile extravagante ale scepticilor nu erau în stare să-l zdruncine, am socotit că pot să-l iau, fără nicio şovăire, drept primul principiu al filosofiei pe care o căutam”.

Întemeindu-şi metafizica pe *„cogito”,* Descartes conchide asupra existenţei unei substanţe deosebite de corp, a cărei esenţă constă în a gândi şi care, pentru a exista, nu are nevoie de conceptul niciunui corp. Această substanţă spirituală, al cărei atribut principal este gândirea, „este cu totul deosebită de trup, şi chiar mai uşor de cunoscut decât acesta, şi chiar dacă acesta nu ar exista, sufletul tot nu ar înceta să fie ceea ce este”.

Prin afirmarea existenţei substanţei „spirit”, cu atributul

„gândire” („*res cogitans*”) („lucru care gândeşte”), deosebită şi independentă de substanţa corporală, al cărei atribut e întinderea *(„res extenso.”)* („lucru cu întindere”), Descartes fundamentează dualismul, care-l duce la admiterea şi susţinerea existenţei lui Dumnezeu, pe baza argumentului ontologic, folosit încă de Anselm, în secolul XIII.

Raţionalistul Descartes pleacă aici de la analiza ideii de perfecţiune, care se găseşte în mintea omului, pentru a conclude asupra existenţei unei fiinţe divine perfecte. Omul este o fiinţă imperfectă, – încearcă să raţioneze Descartes, – pentru că el nu este propria sa cauză. Dacă ar fi propria sa cauză, nimic nu l-ar împiedica să se determine pe sine ca o fiinţă perfectă. Dar tocmai fiindcă nu este perfect, omul trebuie să aibă o cauză în afara sa. Pe de altă parte, deşi imperfect, omul posedă ideea de perfecţiune, despre care Descartes crede, că nu ne poate veni decât de la o fiinţă perfectă, adică de la Dumnezeu. Descartes este un partizan al teoriei ideilor înnăscute, pentru care a fost criticat, pe bună dreptate, de contemporanii săi Hobbes şi Locke, iar mai târziu, de materialiştii francezi din secolul XVIII. Admiţând că avem anumite idei înnăscute – deşi puţine la număr – Descartes consideră că, printre ele, este şi ideea de Dumnezeu. Fiind o fiinţă perfectă, Dumnezeu există în mod necesar, pentru că perfecţiunii nu-i poate lipsi niciun atribut, deci nici existenţa.

Considerând existenţa lui Dumnezeu demonstrată, Descartes face o altă încercare: de a arăta că Dumnezeu este garanţia autenticităţii adevărurilor stabilite de raţiune în mod clar şi distinct. Aceasta e posibil, pentru că raţiunea însăşi este dată de Dumnezeu, fiinţa perfectă: de la ea ne vine tot ceea ce este real şi adevărat în noi.

Metafizica carteziană, întemeiată pe *„cogito*” îl atrage pe filosof tot mai mult spre idealism şi teologism. Aceasta ar putea fi concluzia cititorului părţii a patra din

„Discursul asupra metodei” sau al .Meditaţiilor metafizice”, dacă nu am şti că gândirea carteziană nu se opreşte aici, ci merge mai departe, încercând să depăşească aceste consideraţii de ordin metafizic. La o privire mai adâncă, ne putem da seama că „Meditaţiile” sunt o încercare de a împăca pe teologi, asigurându-i de nevinovăţia ideilor sale. Ulterior, Descartes publică lucrarea „Principiile filosofiei”, în care concentrează ideile cele mai importante din fizica sa, elaborate iniţial în „Tratatul despre lumină”. În „Principiile filosofiei”, Descartes dezvoltă o teorie filosofică contrarie concepţiei religioase, fapt pe care teologii nu l-au observat decât după moartea autorului.

Descartes face, în „Discurs”, dese referiri la „Tratatul despre lumină”, care cuprinde un întreg sistem de cunoştinţe, expuse sub un singur aspect, acela al luminii. Această expunere trebuia să realizeze ideea de sistem, pe care o urmărea Descartes şi la care nu a renunţat niciodată, dovadă faptul că, mai târziu, încearcă acelaşi lucru, atunci când publică „Principiile filosofiei” şi „Pasiunile sufletului”. „Principiile filosofiei” cuprind patru părţi: 1) despre principiile cunoaşterii omeneşti, 2) despre principiile lucrurilor materiale, 3) despre lumea vizibilă, 4) despre pământ, la care dacă s-ar fi adăugat o a cincea parte, care să trateze despre natura plantelor şi animalelor, şi lucrarea „Pasiunile sufletului”, care tratează despre om, filosoful şi-ar fi realizat sistemul dorit.

În partea a cincea din „Discurs”, Descartes enunţă câteva din ideile sale asupra lumii materiale.

Aici, categoria de materie capătă o importanţă deosebită. *Materia* este o realitate obiectivă, despre care putem avea o idee tot atât de clară şi inteligibilă – folosind limbajul cartezian – ca despre Dumnezeu şi suflet.

Descartes îşi propune să golească conceptul de materie de tot ceea ce scolasticii introduseseră în chip forţat în el,

denaturându-i sensul adevărat. În primul rând, trebuiau negate „formele sau calităţile despre care se discută în şcoli”, în al doilea rând, trebuia arătat că lumea materială se conduce după anumite legi necesare, fără de care ea nu ar putea fi concepută, deoarece chiar dacă Dumnezeu ar fi creat mai multe lumi, ele ar fi trebuit create din aceeaşi materie şi pe baza aceloraşi legi care să le guverneze. Caracterul necesar al legilor capătă o importanţă aşa de mare, încât însuşi Dumnezeu, fiinţa perfectă şi infinită în puterea sa, nu poate să nu respecte aceste legi proprii materiei. Prin aceasta, fizica lui Descartes capătă o importanţă deosebită, căci ea contrazice – în esenţă – metafizica sa.

Materia este o simplă „res extensa”, cu o singură însuşire: „întinderea”. Ea este formată din părţi mici, divizibile la infinit. Spaţiul infinit este plin în întregime cu materie. Vidul este înlocuit de Descartes cu o substanţă foarte fină, „eterul”, care umple toate spaţiile dintre corpuri. Materia este aceeaşi în univers şi „chiar dacă ar exista o infinitate de lumi, ele n-ar putea fi făcute decât din aceeaşi materie”.

O altă categorie filosofică, deosebit de importantă în fizica carteziană, este aceea de mişcare. Concepţia carteziană asupra materiei şi mişcării este puternic pătrunsă de mecanicism. Mişcarea de care depinde diversitatea materiei este redusă la o simplă deplasare a corpurilor în spaţiu. Definind mişcarea, Descartes arată că ea este transportul unei cantităţi de materie din vecinătatea unor corpuri, pe care le considerăm în repaus, în vecinătatea altora. Atât mişcarea, cât şi repausul sunt relative. Un corp se mişcă şi nu se mişcă în acelaşi timp, dar această formulare carteziană nu este înţeleasă în sens dialectic, ci în sens mecanicist, pentru că Descartes priveşte mişcarea şi repausul raportate la sisteme de referinţă diferite. Corăbierul este în repaus faţă de corabia

sa, dar se mişcă în raport cu ţărmul etc.

Pe baza categoriilor de materie, mişcare, lege, Descartes schiţează o teorie cosmogonică mecanicistă, prima în istoria filosofiei moderne. Universul material s-a determinat în formele sale actuale prin acţiunea legilor sale, datorită mişcării în vârtej.

Prin acţiunea legilor care guvernează materia, e mai uşor de explicat şi de înţeles – consideră Descartes – faptul că lucrurile apar treptat şi nu au fost date de-a gata, dintr-odată. Cu multă precauţie şi subtilitate, Descartes introduce aici ideea că e mai uşor de conceput devenirea lumii decât crearea ei. ,,Dar este sigur, şi este o părere acceptată îndeobşte de teologi – scrie Descartes în „Discurs" – că acţiunea prin care [Dumnezeu] o [lumea] menţine acum este în totul aceeaşi cu cea prin care a creat-o; aşa încât, măcar că nu-i va fi dat la început altă formă decât a haosului, o dată ce, statornicind legile naturii, el îi dă concursul pentru a acţiona aşa cum obişnuieşte, suntem îndreptăţiţi a crede, fără a scădea miracolul creaţiunii, că, numai prin aceasta, toate lucrurile care sunt pur materiale ar fi putut, cu timpul, să devină aşa cum le vedem astăzi; şi natura acestora este mult mai uşor de conceput atunci când le vedem înfiripându-se puţin câte puţin… decât atunci când le privim de-a gata". Înţelegerea dezvoltării treptate a lucrurilor este însă puternic influenţată de mecanicism.

Caracterul mecanicist al gândirii carteziene s-a manifestat din plin şi în cercetările sale de anatomie, fiziologie şi psihologie. Studiile experimentale ale lui Descartes asupra corpului animalelor şi al omului i-au permis să facă observaţii interesante asupra funcţionării diferitelor organe. Descrierea funcţionării inimii şi procesul circulaţiei sângelui se bazează pe viziunea mecanicistă asupra omului, privit ca o maşină, ca un mecanism care funcţionează automat. Descartes face

deosebirea între om şi celelalte animale, care sunt simple automate. Omul nu este un automat, pentru că el acţionează conştient, conform voinţei sale şi are gândire, adică facultate cognitivă. Intelectul şi voinţa îl deosebesc pe om de toate celelalte automate vii. Omul are un suflet sensibil (sufletul animal) şi unul raţional. Centrul tuturor funcţiilor psihice este creierul, sediul simţului comun.

În psihologie, Descartes depăşeşte dualismul spirit-materie din metafizica sa, ridicându-se până la înţelegerea legăturii dintre corp şi suflet; „…este nevoie ca el [sufletul] să fie legat şi unit mai strâns de trup, pentru a avea… simţăminte şi dorinţe asemănătoare cu ale noastre şi să alcătuiască, astfel, un om adevărat". Sufletul este răspândit în tot corpul; totuşi, Descartes şi-a închipuit că există în corp o anumită parte cu un rol deosebit în această privinţă, anume glanda pineală[6].

În partea a cincea din „Discurs", Descartes face o serie de reflecţii interesante, dar astăzi lipsite de valoare, ca multe alte concepţii ştiinţifice ale timpului său. Ceea ce constituie însă un fapt pozitiv este încercarea de a depăşi dualismul, căutând să apropie cele două substanţe şi să stabilească o legătură între ele. Completa independenţă dintre spirit şi corp, proclamată anterior, este negată prin cercetările şi teoriile sale în psihologie.

Contradicţia dintre metafizica şi psihologia carteziană este vădită, dar chiar în cadrul psihologiei sale, se poate desprinde o contradicţie între teza că sufletul este legat de corp şi cea că sufletul preexistă corpului şi este nemuritor.

Întreaga filosofie carteziană este plină de asemenea contradicţii. Este semnificativ că, în partea a cincea a „Discursului", unde sunt expuse câteva idei dezvoltate apoi pe larg în „Principiile filosofiei", Descartes trece uşor peste problemele de fizică, oprindu-se mai mult asupra unor probleme de anatomie, fiziologie şi psihologie,

6 Vezi Colecţia „Texte filozofice". *Descartes,* pag. 187.

dezvoltate şi ele mai târziu, în „Pasiunile sufletului”. Trebuie menţionat aici spiritul de observator şi de experimentator meticulos, de care a dat dovadă Descartes; dar nivelul de dezvoltare al acestor ştiinţe şi concepţia sa mecanicistă nu i-au putut permite explicaţii mai exacte şi de o valoare ştiinţifică mai reală.

În ultima parte a „Discursului”, Descartes ţine să sublinieze din nou rolul experienţelor şi al numărului lor, factori cu atât mai importanţi cu cât suntem mai înaintaţi în cunoştinţe; „... aşa că, după cum voi avea de acum înainte înlesnirea de a face mai multe sau mai puţine [experienţe], voi înainta mai mult sau mai puţin în cunoaşterea naturii ...”

Filosofia cartezianǎ preconizează cercetarea naturii într-un scop bine determinat, acela de a face nenumărate invenţii şi de a deveni stăpâni ai naturii. Descartes arată că „este posibil să ajungem la cunoştinţe care să fie foarte folositoare în viaţă şi că, ...cunoscând puterea şi acţiunea focului, a apei, a aerului, a aştrilor, a cerurilor şi a tuturor celorlalte corpuri care ne înconjoară ...le-am putea da toate întrebuinţările pentru care se potrivesc, devenind ... stăpâni şi posesori ai naturii”. Aici, Descartes exprimă idealul adevăratului om de ştiinţă, care năzuieşte spre pătrunderea în adâncul tainelor naturii, descoperindu-le sensul, explicându-le şi, prin aceasta, devenind stăpânul lor. Actualitatea lui Descartes, din acest punct de vedere, este incontestabilă.

În partea ultimă din „Discurs”, Descartes arată că publică rezultatele la care a ajuns în urma cercetărilor sale, pentru că acestea nu puteau fi ţinute ascunse „fără a păcătui grav împotriva legilor, care ne obligă să procurăm binele general al tuturor oamenilor, atât cât ne este cu putinţă”.

Descartes ajunsese în urma cercetărilor sale la rezultate care i se păreau atât de evidente, încât nu mai avea nicio

îndoială asupra lor. Totuşi, nu s-a putut hotărî să-şi publice tratatul, pentru a nu intra în conflict cu autorităţile vremii. În încheierea „Discursului”, Descartes – care făcuse de multe ori, în cursul expunerii, aluzii la „Tratatul despre lumină” — se simte obligat a scuza el însuşi lipsa de curaj de care a dat dovadă prin nepublicarea acestei lucrări. Printre altele, Descartes arată că nu este o slăbiciune, ci o datorie să-şi cruţe viaţa în scopul continuării cercetărilor sale. „Dar, – scrie el – mă cred cu atât mai obligat să-mi cruţ timpul care-mi mai rămâne, cu cât am mari speranţe de a-l putea întrebuinţa bine; şi, fără îndoială, aş avea multe prilejuri de a-l pierde, dacă aş publica fundamentele filosofiei mele”.

Teama de a nu-şi pierde libertatea şi, prin aceasta, posibilitatea de a-şi continua cercetările, l-au determinat să nu-şi publice tratatul, dar dorinţa de a contribui la dezvoltarea ştiinţelor l-a făcut, totuşi, să ia hotărârea de a publica unele lucrări. Elaborându-şi scrierile pe care voia să le publice, Descartes a fost atent întotdeauna să nu ridice pe teologi împotriva sa, recurgând adesea la compromis şi la concesii.

Caracterul contradictoriu al filosofiei carteziene a făcut posibil ca ea să fie interpretată în chip diferit de diverşii istorici ai filosofiei. Fără să ţină seama de condiţiile istorice concrete în care a apărut şi de rolul pe care l-a jucat în vremea ei, mulţi dintre istoricii idealişti ai filosofiei au tras concluzii false asupra operei lui Descartes. Prima înţelegere justă asupra filosofiei carteziene a dat-o Marx, care a subliniat importanţa ei istorică, arătând că, în ciuda reziduurilor idealiste, găsim la Descartes multe idei materialiste înaintate. Marx l-a considerat pe Descartes ca pe unul dintre întemeietorii materialismului modern.

Născută din străduinţa minţii omeneşti de a găsi noi mijloace pentru a ajunge la adevăr, noi principii metodologice pe care să se bazeze ştiinţa, opera lui

Descartes are o adâncă semnificaţie istorică. Cu toate contradicţiile şi concesiile care-i sunt proprii, opera carteziană reprezintă o treaptă superioară în dezvoltarea gândirii înaintate din secolul XVII. Activitatea sa de savant şi filosof, opera sa vastă care cuprinde diferite domenii de cercetare, este aureolată de descoperirile făcute în domeniul ştiinţei. Descartes rămâne, în istoria dezvoltării gândirii, ca un mare cercetător, ca unul dintre întemeietorii ştiinţei moderne şi ca deschizător de drum în multe ramuri ale ştiinţei.

În filosofie, mai ales prin „Discursul asupra metodei”, Descartes reprezintă unul din momentele mari ale începutului de luptă împotriva dogmatismului şi obscurantismului medieval, împotriva scolasticii, pentru emanciparea spiritului omenesc de sub autoritatea dogmei, pentru folosirea raţiunii libere.

Gh. Puşcaşu

DISCURS ASUPRA METODEI

DE A NE CONDUCE BINE RAŢIUNEA ŞI A CĂUTA ADEVĂRUL ÎN ŞTIINŢE

Dacă acest discurs va părea prea lung pentru a fi citit dintr-odată, s-ar putea deosebi în el şase părţi: în prima, se vor găsi diferite consideraţii cu privire la ştiinţe; în a doua, principalele reguli ale metodei pe care a căutat-o autorul, în a treia, unele reguli de morală, pe care le-a dedus din această metodă; în a patra, argumentele prin care dovedeşte existenţa lui Dumnezeu şi a sufletului omenesc şi care sunt fundamentele metafizicii sale; în a cincea, ordinea problemelor de fizică pe care le-a cercetat, îndeosebi explicarea mişcărilor inimii şi a altor câtorva dificultăţi ce aparţin medicinii, precum şi deosebirea dintre sufletul nostru şi acela al animalelor; iar în ultima, ce anume lucruri crede autorul că se cer pentru a înainta în cercetarea naturii mai mult decât s-a mers până acum, şi ce motive l-au îndemnat să scrie.

PARTEA ÎNTÂIA

Bunul simţ este lucrul cel mai drept împărţit[7] din lume, căci fiecare crede că îl are în aşa măsură, încât chiar cei care, în orice altă privinţă, sunt cel mai greu de mulţumit nu obişnuiesc să-şi dorească mai mult [bun simţ] decât au. Şi nu pare că se înşală cu toţii, ci, mai degrabă, aceasta este o dovadă că putinţa de-a judeca bine şi de a deosebi adevărul de fals, şi aceasta se numeşte propriu-zis bunul simţ sau raţiunea, este, în mod firesc, egală la toţi oamenii; şi astfel, diversitatea vederilor noastre nu provine din

7 Este distribuit în egală măsură între toţi oamenii. – *N.R.*

aceea că unii au mai multă raţiune decât alţii, ci numai din aceea că ne conducem gândurile pe căi[8] diferite, şi nu avem în vedere aceleaşi lucruri. Căci nu este de ajuns să avem mintea sănătoasă; principalul este să o folosim bine. Cele mai mari suflete sunt capabile de cele mai mari vicii, ca şi de cele mai mari virtuţi, iar cei care nu merg decât foarte încet pot ajunge mult mai departe, dacă urmează totdeauna drumul drept, decât cei ce aleargă şi se îndepărtează de acest drum.

Cât despre mine, nu mi-am închipuit niciodată că mintea mea ar fi mai desăvârşită decât a celorlalţi; ba chiar, adesea mi-am dorit să am gândirea tot atât de rapidă, imaginaţia tot atât de clară şi distinctă, sau memoria tot atât de bogată şi promptă ca alţii. Şi nu mai cunosc alte însuşiri, în afară de acestea, care să contribuie la desăvârşirea spiritului; căci, în ce priveşte raţiunea, sau bunul simţ, dat fiind că este singurul lucru care ne face oameni şi ne deosebeşte de animale, vreau să cred că ea este întreagă la fiecare om şi să urmez, în această privinţă, părerea comună a filosofilor, care spun că nu există înzestrare mai mare sau mai mică decât în *accidente* şi nicidecum în *formele* sau naturile *indivizilor* dintr-o aceeaşi *specie*[9]*.*

Dar nu mă voi teme să spun că socot a fi avut marele noroc de să mă fi aflat, încă din tinereţe, pe anumite căi care m-au dus la consideraţii şi maxime din care mi-am făurit o metodă, cu ajutorul căreia cred că am putinţa de să-mi sporesc treptat cunoştinţele şi să mi le ridic, puţin câte puţin, la cel mai înalt punct la care mediocritatea minţii mele şi durata scurtă a vieţii mele le vor putea

8 Atât în sensul de înşiruire a ideilor şi de metodă a cercetărilor, cât şi în acela de concepţie generală asupra lumii. – *N.R.*

9 În terminologia aristotelică-scolastică, *forma* defineşte *tipul* sau *specia; accidentele,* dimpotrivă, sunt caracterele neesenţiale, variabile şi care fac ca indivizii dintr-o aceeaşi specie să se deosebească între ei. – *N. R.*

îngădui să ajungă. Căci, am şi cules atătea roade, încât, deşi atunci când mă judec pe mine însumi, caut întotdeauna să înclin mai curând de partea neîncrederii, decât de a îngâmfării şi când, privind cu un ochi de filosof diferitele acţiuni şi întreprinderi ale tuturor oamenilor, nu văd aproape niciuna care să nu mi se pară deşartă şi nefolositoare, nu pot să nu simt o foarte mare mulţumire pentru progresul pe care socot că l-am făcut până acum în cercetarea adevărului şi să nu nutresc speranţă pentru viitor; căci, dacă între preocupările oamenilor, numai ca oameni[10], există vreuna cu adevărat bună şi însemnată, mă încumet să cred că este cea pe care am ales-o.

Cu toate acestea, s-ar putea să mă înşel şi să iau drept aur şi diamante ceea ce nu este, poate, decât puţină aramă şi sticlă. Ştiu cât suntem de expuşi să ne înşelăm în ceea ce ne priveşte şi, de asemenea, cât trebuie să ne dea de bănuit judecăţile prietenilor, atunci când sunt în favoarea noastră. Dar voi fi foarte mulţumit să pot arăta, în acest discurs, căile pe care le-am urmat şi să înfăţişez aici viaţa mea, ca într-o oglindă, pentru ca fiecare să o poată judeca, şi, aflând de la alţii părerile asupra-i, să am un nou mijloc de a mă instrui, pe care-l voi adăuga celor de care obişnuiesc să mă servesc.

Astfel, gândul meu nu este aici de a-i învăţa pe alţii ce metodă trebuie să urmeze fiecare pentru a-şi conduce bine raţiunea, ci numai de a arăta în ce fel m-am străduit să o conduc pe a mea. Cei care se îndeletnicesc să dea poveţe trebuie să se socoată mai pricepuţi decât cei cărora le dau, şi dacă greşesc în cel mai mic lucru, sunt de condamnat. Dar, supunându-vă această scriere numai ca pe o povestire sau, dacă vreţi, ca pe o fabulă în care, printre unele exemple care pot fi imitate, se vor găsi poate şi multe

10 Este vorba de adevărurile accesibile intelectului omenesc ca atare, spre deosebire de cele revelate, pentru înţelegerea cărora, trebuie să fie „mai mult decât oameni”, cum spune Descartes mai departe. – *N. R.*

altele care, pe bună dreptate, nu vor fi urmate, nădăjduiesc că ea va folosi unora, fără a dăuna nimănui, şi că toţi îmi vor fi recunoscători pentru sinceritatea mea.

Am fost deprins cu studiile, încă din copilărie[11]; şi, deoarece mi se spunea că, prin acestea, se poate dobândi o cunoaştere clară şi sigură a tot ceea ce este util în viaţă, eram foarte doritor de a le învăţa. Dar, îndată ce am isprăvit tot ciclul de studii la capătul căruia se obişnuieşte să fii primit în tagma celor învăţaţi, mi-am schimbat în întregime părerea. Căci m-am găsit împovărat de atâtea îndoieli şi rătăciri, încât socoteam că, prin străduania de a mă instrui, nu realizasem alt câştig decât de a-mi fi descoperit tot mai mult ignoranţa. Şi totuşi, mă aflam într-una din cele mai vestite şcoli ale Europei, unde credeam că trebuie să se găsească oameni învăţaţi, dacă există în general în vreun loc pe pământ. Am învăţat acolo tot ceea ce învăţau şi ceilalţi; ba chiar, nefiind mulţumit numai cu ştiinţele care ni se predau, parcursesem toate cărţile care mi-au căzut în mână şi în care se trata despre ştiinţele considerate cele mai curioase şi mai rare[12]. Totodată, cunoşteam părerile pe care le aveau ceilalţi despre mine, şi nu vedeam să fiu socotit mai prejos de conşcolarii mei, cu toate că se aflau printre ei unii care erau de pe atunci destinaţi să ocupe locurile dascălilor noştri. În sfârşit, secolul nostru mi se părea tot atât de înfloritor şi de rodnic în minţi luminate ca şi oricare dintre cele ce l-au precedat. Aceasta mă făcea să-mi iau libertatea de a judeca după mine pe toţi ceilalţi, şi să cred că nu se află pe lume vreo doctrină care să fie aşa cum fusesem învăţat să nădăjduiesc.

Nu încetam, totuşi, să preţuiesc îndeletnicirile din şcoli. Ştiam că limbile care se învaţă acolo sunt necesare pentru înţelegerea cărţilor vechi; că farmecul fabulelor ne ascute

11 Din 1606, la colegiul iezuiţilor din la Flèche. – *N. R.*

12 „Ştiinţele” oculte. – *N. R.*

mintea; că acţiunile memorabile din povestiri o înalţă; şi că, fiind citite cu discernământ, ele ajută la formarea judecăţii; că lectura tuturor cărţilor bune este ca o convorbire cu cei mai aleşi oameni ai veacurilor trecute, care au fost autorii acestor cărţi, şi chiar o convorbire chibzuită, în care ei nu ne dezvăluie decât cele mai valoroase dintre gândurile lor; că elocvenţa are puteri şi frumuseţi neasemuite; că poezia cuprinde gingăşii şi mângâieri dintre cele mai încântătoare; că matematicile au invenţii foarte subtile şi care pot folosi mult, atât pentru a mulţumi pe cei doritori să înveţe, cât şi pentru a înlesni toate meşteşugurile şi a uşura munca oamenilor; că scrierile care tratează despre moravuri conţin unele învăţături şi îndemnuri spre virtute, care sunt foarte folositoare; că teologia ne învaţă cum să dobândim cerul; că filosofia ne dă mijlocul de a vorbi despre orice lucru într-un fel care să semene cu adevărul şi de a stârni admiraţia celor mai puţin învăţaţi; că jurisprudenţa, medicina şi celelalte ştiinţe aduc onoruri şi bogăţii celor ce le cultivă; şi, în sfârşit, că este bine să le fi cercetat pe toate, chiar pe cele mai superstiţioase şi mai false, pentru a cunoaşte adevărata lor valoare şi pentru a ne păzi să fim înşelaţi de ele.

Dar credeam că dăruisem până atunci destul timp limbilor şi chiar lecturii cărţilor vechi şi povestirilor şi fabulelor lor. Căci a vorbi cu cei din alte veacuri este aproape acelaşi lucru cu a călători. E bine să cunoaştem câte ceva din moravurile diferitelor popoare, pentru a le judeca mai sănătos pe ale noastre şi pentru a nu ne închipui că tot ce nu este după moda noastră e caraghios şi împotriva raţiunii, aşa cum obişnuiesc să facă cei care nu au văzut nimic. Dar dacă folosim prea mult timp cu călătoriile, sfârşim prin a deveni străini în propria noastră ţară; iar dacă suntem prea dornici să cunoaştem lucrurile care se practicau în veacurile trecute, rămânem, de obicei,

foarte neştiutori de cele care se practică în veacul nostru. Totodată, fabulele ne fac să ne închipuim posibile mai multe evenimente care nu sunt, şi istorisirile, chiar cele mai apropiate de realitate, dacă nu schimbă sau nu măresc valoarea lucrurilor pentru a le face mai demne să fie citite, cel puţin trec cu vederea aproape totdeauna împrejurările cele mai obişnuite şi mai puţin însemnate, din care cauză celelalte lucruri nu apar aşa cum sunt, şi cei care îşi călăuzesc moravurile după pildele luate din aceste istorisiri, sunt supuşi să cadă pradă ciudăţeniilor paladinilor[13] din romanele noastre şi să făurească planuri care le depăşesc puterile.

Preţuiam mult elocvenţa şi eram îndrăgostit de poezie, dar socoteam că şi una şi alta sunt mai degrabă daruri ale minţii, decât roade ale studiului. Cei care au mintea cea mai ascuţită şi-şi desăvârşesc cel mai mult gândurile, pentru a le face limpezi şi pe înţeles, pot întotdeauna să-i convingă mai bine pe alţii de ceea ce susţin, chiar dacă nu ar vorbi decât în bretonă şi nu ar fi învăţat niciodată retorica; iar cei care au cele mai plăcute inspiraţii şi ştiu să le exprime cel mai frumos şi cu mai multă gingăşie vor fi neapărat cei mai buni poeţi, chiar dacă nu cunosc arta poetică.

Îmi plăceau îndeosebi matematicile, pentru certitudinea şi evidenţa demonstraţiilor lor; dar nu-mi dădeam seama încă de adevărata lor folosinţă şi, gândind că nu servesc decât artelor mecanice, mă miram că, fundamentele acestor ştiinţe fiind atât de sigure şi de trainice, nu se clădise pe ele nimic mai înalt. Spre deosebire de aceasta, comparam scrierile vechilor păgâni, care tratează despre moravuri, cu nişte palate foarte frumoase şi măreţe, care nu sunt zidite decât pe nisip şi noroi; ei ridică în slăvi virtuţile şi le fac să pară mai de preţ decât toate celelalte lucruri din lume; dar nu ne învaţă îndeajuns să le

13 Cavaleri rătăcitori, eroi ai romanelor medievale. – *N.R.*

cunoaştem şi, adesea, ceea ce numesc ei cu un nume atât de frumos nu este decât nesimţire sau înfumurare, disperare sau paricid[14].

Veneram teologia noastră şi, ca oricare altul, năzuiam să dobândesc împărăţia cerurilor; dar aflând, ca un lucru foarte sigur, că drumul care duce acolo nu este mai puţin deschis celor mai neştiutori decât celor mai învăţaţi, şi că adevărurile revelate care conduc acolo sunt mai presus de înţelegerea noastră, nu aş fi îndrăznit să le supun slăbiciunii raţionamentelor mele şi mă gândeam că, pentru a mă apuca să le iscodesc şi pentru a reuşi, era nevoie de un ajutor deosebit al cerului şi de a fi mai mult decât un om.

Nu voi spune despre filosofie nimic alta, decât că, văzând cum a fost cultivată timp de mai multe secole de cele mai luminate minţi şi că, totuşi, în acest domeniu, nu se găseşte încă niciun lucru care să nu fie în discuţie, şi, deci, care să nu fie îndoielnic, nu eram atât de îngâmfat încât să nădăjduiesc că voi izbândi mai bine decât ceilalţi; şi, luând în seamă câte păreri diferite pot fi cu privire la o aceeaşi materie şi susţinute de oameni învăţaţi, fără ca să poată exista vreodată mai mult decât una singură care să fie adevărată, socoteam aproape fals tot ce nu era decât verosimil[15].

Cât despre celelalte ştiinţe, întrucât îşi împrumută principiile de la filosofie, judecam că nu se putea construi nimic trainic pe temelii atât de puţin sigure; şi nici demnităţile, nici câştigurile pe care le făgăduiesc nu aveau destul preţ pentru a mă îmbia să le învăţ; căci, mulţumesc lui Dumnezeu, nu mă simţeam constrâns de împrejurări să-mi fac o meserie din ştiinţă, pentru a-mi spori bunăstarea; şi, măcar că nu propovăduiam dispreţul pentru glorie, ca

14 Descartes îi critică aici pe stoici. – *N. R.*

15 În părţile a doua şi a patra, Descartes vorbeşte mai pe larg despre îndoiala metodică. – *N. R.*

cinicii, mă atrăgea prea puţin cea pe care nu speram să o pot dobândi decât prin titluri false. Şi, în sfârşit, în ceea ce priveşte doctrinele dăunătoare, gândeam că ştiu destul de bine cât preţuiesc, pentru a nu mai putea fi amăgit nici de făgăduielile vreunui alchimist, nici de prezicerile vreunui astrolog, nici de înşelătoriile vreunui magician, nici de vicleşugurile şi de lăudăroşeniile vreunuia dintre cei care se prefac că ştiu mai mult decât ştiu.

De aceea, îndată ce vârsta mi-a îngăduit să ies de sub ascultarea faţă de dascălii mei, am părăsit cu totul studiul cărţilor. Şi, hotărându-mă să nu mai caut altă ştiinţă decât aceea pe care aş putea-o găsi în mine însumi sau în marea carte a lumii, mi-am întrebuinţat restul tinereţii pentru a călători, văzând curţi şi oşti, cunoscând oameni cu fel de fel de caractere şi de diferite condiţiuni, strângând nenumărate experienţe, punându-mă la încercare pe mine însumi în împrejurările pe care soarta mi le hărăzea şi făcând pretutindeni reflexii asupra lucrurilor care mi se înfăţişau, în aşa fel încât să pot trage din ele un oarecare folos. Căci mi se părea că puteam găsi mult mai mult adevăr în raţionamentele pe care şi le face fiecare despre treburile ce-l privesc şi al căror rezultat îl va pedepsi îndată, dacă a judecat greşit, decât în cele pe care le face un om de ştiinţă în cabinetul său, despre speculaţii care nu duc la nimic şi care nu au altă urmare decât aceea, poate, că el va fi cu atât mai mândru de ele, cu cât vor fi mai depărtate de simţul comun, pentru că va trebui să dea dovadă de mai mult spirit şi de mai multă iscusinţă, încercând să le facă verosimile. Şi am avut totdeauna o foarte mare dorinţă de a învăţa să deosebesc adevărul de fals, pentru a vedea limpede în acţiunile mele şi pentru a păşi cu siguranţă în viaţă.

E drept că, în timp ce nu făceam decât să cercetez moravurile altor oameni, nu găseam în ele nimic care să mă ducă la certitudine şi observam aici aproape aceeaşi

diversitate pe care o constatasem înainte în părerile filosofilor. În felul acesta, cel mai mare folos pe care l-am tras de aici a fost că, văzând multe lucruri care, deşi ni se par nouă ciudate şi caraghioase, sunt totuşi unanim acceptate şi aprobate de alte popoare mari, învăţam să nu cred cu prea multă siguranţă în nimic din cele de care fusesem convins numai prin exemplu şi obicei; şi aşa mă eliberam, puţin câte puţin, de multe rătăciri care pot să întunece lumina noastră naturală şi să ne facă mai puţin apţi de a asculta de raţiune. Dar după ce folosisem câţiva ani, studiind astfel în cartea lumii şi căutând să dobândesc oarecare experienţă, am luat într-o zi hotărârea de a studia şi în mine însumi şi de a-mi întrebuinţa toate puterile spiritului pentru a alege căile pe care trebuia să le urmez. În aceasta, cred, am izbutit mult mai bine decât dacă nu m-aş fi îndepărtat niciodată, nici de ţara mea, nici de cărţile mele.

PARTEA A DOUA

Eram pe atunci în Germania[16], unde mă aduseseră războaiele[17] care încă nu au luat sfârşit; şi, cum mă întorceam la oaste, de la încoronarea împăratului[18], începutul iernii mă opri într-o tabără unde, negăsind nicio tovărăşie care să mă distreze şi, totodată, neavând, din fericire, nici griji şi nici pasiuni care să mă tulbure, stăteam toată ziua singur, închis la căldură, şi aveam tot răgazul să mă întreţin cu gândurile mele. Între acestea, unul dintre cele dintâi a fost de a mă apuca să ţin seama că, adeseori, în operele alcătuite din mai multe bucăţi, şi făcute de mâna mai multor maeştri, nu este atâta

16 În Bavaria, în timpul iernii 1619–1620. – *N. R.*

17 Războiul de 30 de ani, 1618–1648. – *N. R.*

18 Ferdinand II, regele Boemiei şi al Ungariei. – *N. R.*

desăvârşire, câtă se află în cele la care a lucrat unul singur. Astfel, se vede că edificiile pe care le-a plănuit şi le-a înălţat un singur arhitect sunt, de obicei, mai frumoase şi mai bine orânduite decât cele pe care s-au străduit să le refacă mai mulţi, folosindu-se de ziduri vechi, care fuseseră clădite pentru alte scopuri. Astfel, oraşele vechi, care nefiind la început decât nişte târguşoare, au devenit, cu timpul, oraşe mari, sunt, de obicei, atât de rău întocmite în comparaţie cu pieţele regulate, pe care un inginer le desenează după imaginaţia sa, într-o câmpie, încât, deşi luând fiecare dintre clădirile lor [ale vechilor oraşe] în parte, găsim la ele adesea tot atâta artă sau chiar mai multă decât la celelalte, totuşi, văzând cum sunt aşezate, ici una mare, colo una mică, şi cum fac ca străzile să fie strâmbe şi inegale, s-ar zice că mai degrabă întâmplarea decât voinţa unor oameni cu raţiune le-a orânduit astfel. Şi dacă avem în vedere că, din totdeauna, au existat totuşi câţiva slujbaşi care aveau în grijă supravegherea clădirilor particularilor, pentru a le face să servească drept podoabă publică, ne-am da bine seama că este greu să facem ceva desăvârşit, lucrând numai peste ceea ce au început alţii. Astfel, mă gândeam că popoarele care erau odinioară pe jumătate sălbatice şi care s-au civilizat abia încetul cu încetul şi şi-au făcut legile doar pe măsură ce au fost constrânse de neajunsurile provocate de crime şi de certuri, nu vor putea niciodată să fie atât de civilizate ca cele care, de la începutul înjghebării lor, au ascultat de constituţia câte unui legiuitor[19] înţelept. După cum este foarte sigur că adevărata religie, pe care a rânduit-o singur Dumnezeu, trebuie să fie incomparabil mai bine întocmită decât toate celelalte. Iar pentru a vorbi despre lucruri omeneşti, cred că, dacă Sparta a fost altădată atât de înfloritoare, aceasta nu s-a întâmplat

19 Descartes se referă la Solon, legiuitorul Atenei, şi la Licurg, legiuitorul Spartei. – *N. R.*

pentru că fiecare lege în parte era bună, de vreme ce unele erau foarte ciudate şi chiar potrivnice bunelor moravuri, ci pentru că, fiind făcute de un singur om, ele tindeau toate către acelaşi scop. Şi tot aşa mă gândeam că ştiinţele din cărţi, cel puţin cele ale căror argumente nu sunt decât probabile şi lipsite de orice demonstraţie, fiind alcătuite şi sporite, puţin câte puţin, prin părerile mai multor persoane diferite, nu sunt atât de apropiate de adevăr ca raţionamentele simple pe care le poate face, în mod firesc, un om cu bun simţ asupra lucrurilor ce i se înfăţişează. Şi mă mai gândeam că, deoarece, înainte de a fi bărbaţi, am fost cu toţii copii, şi a trebuit să fim mult timp călăuziţi de înclinările noastre şi de dascălii noştri, care adesea se contraziceau şi care, poate, nu ne sfătuiau întotdeauna prea bine, este aproape cu neputinţă ca judecăţile noastre să fie atât de pure şi de închegate, cum ar fi fost dacă, de la naştere, ne-am fi folosit în întregime de raţiunea noastră şi dacă n-am fi fost niciodată conduşi decât de ea.

Este adevărat că nu vedem nicăieri dărâmându-se toate casele unui oraş, numai cu scopul de a le reface altfel şi de a croi străzile mai frumoase; dar se întâmplă deseori ca mulţi să-şi dărâme casele, pentru a le reclădi şi chiar, uneori, sunt constrânşi să o facă, atunci când acestea sunt în primejdie să se prăbuşească de la sine şi când temeliile lor nu sunt destul de trainice. Drept care, mi-am zis că, în adevăr, nu ar avea niciun rost ca un particular să făurească planul de a reforma un stat, schimbându-l din temelii şi răsturnându-l, pentru a-l reedifica; de asemenea, nici de a reforma corpul ştiinţelor sau ordinea stabilită în şcoli pentru a le preda; dar, în ceea ce priveşte opiniile pe care, până atunci, le luasem drept bune, nu puteam face altceva mai bun decât să mă apuc, o dată pentru totdeauna, să le înlătur[20], pentru ca, după aceea, să pun în

20 Înlăturarea tuturor ideilor acceptate înainte constituie, pentru Descartes, un moment iniţial al îndoielii metodice. El le elimină, nu

locul lor fie altele mai bune, fie pe aceleaşi, dar abia după ce le voi fi trecut prin prisma raţiunii. Şi am crezut cu tărie că prin acest mijloc, aş izbuti să mă conduc în viaţă mult mai bine, decât dacă aş clădi numai pe temelii vechi şi nu m-aş sprijini decât pe principiile de care mă lăsasem convins în tinereţe, fără să fi cercetat vreodată dacă erau adevărate. Căci, deşi remarcasem, în această privinţă, diferite dificultăţi, ele nu erau totuşi fără ieşire şi nici asemănătoare cu cele întâmpinate în reformarea celor mai mici lucruri din viaţa publică. Aceste corpuri mari sunt prea anevoie de ridicat, o dată doborâte, sau chiar de menţinut pe loc, o dată zdruncinate, iar prăbuşirile lor nu pot fi decât foarte dureroase. Apoi, cât despre imperfecţiunile lor, dacă le au, şi singură diversitatea care există între acestea ne arată că multe dintre ele au imperfecţiuni, fără îndoială că uzul le-a temperat mult, şi chiar a ocolit sau a îndreptat pe nesimţite un mare număr dintre ele, ceea ce nu s-ar fi putut asigura atât de bine numai prin înţelepciune, şi, în sfârşit, aceste imperfecţiuni sunt, aproape totdeauna, mai uşor de suportat, decât ar fi schimbarea lor, după cum drumurile mari care şerpuiesc printre munţi devin, încetul cu încetul, după ce au fost mult umblate, atât de netede şi de lesnicioase, încât este mult mai bine să mergi pe ele, decât să o iei de-a dreptul, căţărându-te pe stânci şi coborând până în fundul prăpăstiilor.

Din această pricină, nu aş putea, în niciun caz, să aprob acele firi zăpăcite şi neastâmpărate, care, deşi nu sunt chemate nici prin naştere, nici prin soartă să conducă treburile publice, nu încetează să croiască mereu, în mintea lor, planuri de reformă; şi dacă aş şti că, în această scriere, s-ar găsi cel mai mic lucru din care să fiu bănuit de această nebunie, aş fi foarte mâhnit să-l văd publicat.

---

fiindcă le neagă adevărul, ci fiindcă se îndoieşte de ele şi vrea să le supună unui examen critic. – *N. R.*

Niciodată intenţia mea nu a trecut dincolo de străduinţa de a-mi reforma propriile gânduri şi de a clădi pe o temelie care să fie în întregime a mea. Căci dacă, după ce lucrarea mea mi-a plăcut îndeajuns, vă înfăţişez aici modelul, nu o fac pentru că aş vrea să sfătuiesc pe cineva de a-l imita. Cei pe care Dumnezeu i-a înzestrat cu mai multe dintre darurile sale vor avea, poate, ţeluri mai înalte; mă tem, însă, că şi acesta să nu fie prea îndrăzneţ pentru mulţi. Până şi hotărârea de a ne dezbăra de toate părerile pe care, până acum, le-am luat drept bune, nu este un exemplu pe care oricine trebuie să-l urmeze. Şi lumea este alcătuită aproape numai din două feluri de spirite, cărora acest exemplu nu li se potriveşte deloc, şi anume: din cei care, crezându-se mai capabili decât sunt, nu se pot stăpâni de a se pripi în judecăţile lor şi nici de a avea destulă răbdare pentru a-şi conduce toate gândurile în ordine; ca atare, dacă şi-ar lua vreodată libertatea de a se îndoi de principiile pe care le-au primit şi de a se depărta de drumul comun, niciodată nu vor putea ţine cărarea care trebuie pentru a merge mai drept, şi vor rămânea rătăciţi cât vor trăi. Apoi, din cei care, având destulă raţiune sau destulă modestie pentru a se socoti mai puţin capabili să deosebească adevărul de fals, decât alţii de la care ar putea învăţa, trebuie să se mulţumească mai degrabă a urma părerile acestora decât să caute ei înşişi altele mai bune.

Cât despre mine, aş fi fost, fără îndoială, din numărul acestora din urmă, dacă aş fi avut numai un singur dascăl sau dacă nu aş fi cunoscut deosebirile care au existat dintotdeauna între părerile celor mai învăţaţi. Dar, după ce am aflat, încă din colegiu, că nu putem imagina nimic, oricât de ciudat şi de necrezut ar părea, care să nu fi fost spus de vreunul dintre filosofi; şi, după ce, călătorind, mi-am dat seama că toţi cei care au păreri mult deosebite de ale noastre nu sunt, din această pricină, nici barbari, nici

sălbateci, şi că mulţi se folosesc de raţiune tot atât cât şi noi, sau chiar mai mult; şi ţinând seama că acelaşi om, cu mintea pe care o are, fiind crescut din copilărie printre francezi sau germani, devine altfel decât ar fi fost dacă trăia totdeauna între chinezi sau între canibali; şi cum, până şi în moda hainelor noastre, acelaşi lucru, care ne-a plăcut acum zece ani şi care ne va mai plăcea poate în mai puţin de zece ani, ni se pare acum ciudat şi caraghios; aşa că obiceiul şi exemplul ne conving mai mult decât orice cunoştinţă certă; şi că, totuşi, numărul mare al celor care sunt de aceeaşi părere nu este nicidecum o dovadă care să ne poată convinge de adevărurile mai anevoie de descoperit, căci este mult mai probabil ca ele să fi fost găsite de un singur om decât de un popor întreg, nu puteam alege pe nimeni ale cărui păreri să cred că trebuie preferate celor ale altora, şi m-am văzut oarecum nevoit să încep a mă conduce singur.

Dar, asemenea unui om care umblă singur şi prin întuneric, m-am hotărât să merg atât de încet şi să fiu cu atâta băgare de seamă în toate lucrurile, încât chiar dacă aş înainta foarte puţin, să mă feresc foarte bine ca cel puţin să nu cad. Mai mult chiar, nu am vrut să încep a îndepărta cu totul vreuna dintre ideile care s-ar fi putut strecura altădată în convingerile mele, fără să fi fost introduse acolo de raţiune, înainte de a fi folosit destul timp pentru a face planul operei de care mă apucasem, şi de a căuta adevărata metodă pentru a ajunge la cunoaşterea tuturor lucrurilor de care ar fi capabilă mintea mea.

Studiasem puţin, pe când eram mai tânăr, dintre ramurile filosofiei, logica, iar dintre matematici, analiza geometrilor şi algebra[21], trei arte sau ştiinţe care păreau

21 Analiza geometrilor este o metodă care constă în a presupune rezolvată o problemă de construcţii geometrice şi în a deduce, de aici, principiile care duc la soluţia problemei.

că vor putea contribui întru câtva la realizarea ţelului meu. Dar, cercetându-le, mi-am dat seama că, în ceea ce priveşte logica, silogismele şi cea mai mare parte dintre celelalte reguli ale ei servesc mai curând pentru a explica altuia lucruri ştiute, sau chiar, cum este arta lui Lullus[22], pentru a vorbi fără a judeca, despre lucruri necunoscute, decât pentru a le învăţa. Şi, cu toate că ea conţine, ce-i drept, multe precepte foarte adevărate şi foarte bune, există totuşi, amestecate printre ele, atâtea altele care sunt dăunătoare sau de prisos, încât a le separa este aproape tot atât de greu, cum este de a scoate o Diană sau o Minervă dintr-un bloc de marmură încă neconturat. Cât despre analiza anticilor şi algebra modernilor, pe lângă că nu cuprind decât materii foarte abstracte şi care nu par a fi de vreun folos, cea dintâi este nevoită totdeauna să cerceteze figuri, aşa încât nu poate face ca intelectul să lucreze, fără a obosi mult imaginaţia; iar în cea de a doua, suntem într-atâta supuşi anumitor reguli şi cifre, încât s-a făcut din ea o artă confuză şi obscură, care încurcă mintea, în loc să fie o ştiinţă care o cultivă. Aceasta m-a îndemnat să gândesc că trebuie căutată o altă metodă care, păstrând avantajele acestora trei, să fie ferită însă de neajunsurile lor. Şi, după cum mulţimea legilor este adesea un prilej de a scuza viciile, aşa încât un Stat este mult mai bine condus atunci când, neavând decât foarte puţine legi, acestea sunt respectate cu stricteţe, tot astfel, în locul marelui număr de precepte din care este alcătuită logica, am socotit că-mi vor ajunge următoarele patru, cu condiţia să iau hotărârea constantă şi neclintită de a nu mă abate nicio dată de la ele.

Prima era de a nu accepta niciodată vreun lucru ca

Algebra se constituise, pe atunci, recent ca ştiinţă, şi-şi mărise eficacitatea ca instrument de analiză, graţie introducerii calculului literal, de către Viète. – *N. R.*

22 Filozof şi alchimist din evul mediu, autorul scrierii „Marea artă” („Ars magna”). – *N. R.*

adevărat, dacă nu l-am cunoscut în mod evident că este; adică de a evita cu grijă graba şi prejudecata, şi de a nu cuprinde în judecăţile mele nimic mai mult decât ceea ce s-ar înfăţişa minţii mele atât de clar şi de distinct[23], încât să nu am niciun prilej de a mă îndoi.

A doua, de a împărţi fiecare dintre dificultăţile pe care le cercetez în atâtea părţi în câte s-ar putea şi de câte ar fi nevoie, pentru a le rezolva mai bine.

A treia, de a-mi conduce în ordine gândurile, începând cu obiectele cele mai simple şi mai uşor de cunoscut, pentru a mă ridica, puţin câte puţin, ca pe nişte trepte, până la cunoaşterea celor mai complexe şi, presupunând că există ordine chiar între cele care nu se succed în mod natural unele după altele.

Şi ultima, de a face peste tot enumerări atât de complete şi revizuiri atât de generale, încât să fiu sigur că nu am omis nimic.

Aceste lungi înlănţuiri de argumente, cât mai simple şi mai uşoare, de care obişnuiesc să se folosească geometrii pentru a ajunge la cele mai grele dintre demonstraţiile lor, mi-au dat prilejul să-mi închipui că toate lucrurile care pot fi cunoscute de oameni urmează unele după altele în acelaşi fel şi că, numai cu condiţia de a ne abţine să acceptăm drept adevărat vreun lucru care nu este şi de a păstra totdeauna ordinea necesară, pentru a le deduce pe unele din altele, nu pot exista lucruri oricât de îndepărtate, la care să nu ajungem, şi oricât de ascunse, pe care să nu le descoperim. Şi nu m-am trudit prea mult să caut cu ce lucruri era nevoie să încep, căci ştiam că trebuie să încep

---

23 În „Principiile filozofiei” (p. I, 45), Descartes arată ce înţelege prin aceste cuvinte: „Numesc clară cunoştinţa care este prezentă şi manifestă pentru o minte atentă; distinctă, pe aceea care este atât de precisă şi de diferită de celelalte încât nu conţine în ea decât ceea ce apare în chip lămurit celui care o priveşte aşa cum trebuie”.

Evident este ceea ce se impune raţiunii noastre în mod nemijlocit şi de la sine. – *N. R.*

cu cele mai simple şi mai uşor de cunoscut; şi ţinând seama că, între toţi cei care au căutat până acum adevărul în ştiinţe, singuri matematicienii au putut găsi unele demonstraţii, adică unele argumente certe şi evidente, nu mă îndoiam că le-au găsit pe aceeaşi cale, deşi nu speram de la ele niciun folos, decât acela că-mi vor obişnui mintea de a se nutri cu adevăruri, şi de a nu se mulţumi cu argumente false. Dar pentru aceasta, nu am avut de gând să mă strădui a învăţa toate aceste ştiinţe particulare numite, în general, matematici; şi, observând că, deşi obiectele lor sunt diferite, ele se acordă toate în aceea că nu studiază decât diferitele raporturi sau proporţii dintre aceste obiecte, am socotit că ar fi mai bine să cercetez numai aceste proporţii în general, fără a le presupune decât la materiile care ar servi să-mi uşureze cunoaşterea lor şi, de asemenea, fără a le lega de acelea în niciun fel, în scopul de a le putea aplica apoi cât mai bine la toate celelalte la care s-ar potrivi. Apoi, luând seama că, pentru a le cunoaşte, aş avea, câteodată, nevoia de a le examina pe fiecare în parte şi, uneori, numai de a le reţine sau de a le cuprinde mai multe împreună, m-am gândit că, pentru a le cerceta mai bine în parte, ar trebui să le dispun în rânduri, fiindcă nu găseam nimic mai simplu sau care să poată fi reprezentat mai distinct imaginaţiei şi simţurilor mele; dar că, pentru a le reţine sau a le cuprinde mai multe deodată, trebuia să le explic prin câteva cifre cât mai scurte[24] posibil; şi că, prin acest mijloc, aş lua tot ce este mai bun şi din analiza geometrică, şi din algebră şi aş îndrepta toate defectele uneia prin cealaltă.

În adevăr, mă încumet să spun că respectarea întocmai a acestor câteva precepte pe care le alesesem îmi dădu o asemenea uşurinţă în rezolvarea tuturor chestiunilor pe care le cuprind aceste două ştiinţe, încât în două sau trei

24 Descartes înţelege prin „cifrele scurte” simbolurile algebrei. – *N. R.*

luni, pe care le-am întrebuinţat pentru a le cerceta, începând cu cele mai simple şi mai generale, şi fiecare adevăr pe care îl găseam servindu-mi apoi drept regulă pentru găsirea altora, nu numai că am rezolvat mai multe probleme, pe care altădată le socotisem foarte grele, ci mi s-a părut, până la urmă, că pot preciza, chiar pentru cele pe care nu le cunoşteam, prin ce mijloace şi până unde era cu putinţă să fie rezolvate. În această privinţă, poate că nu voi părea prea închipuit, dacă veţi avea în vedere că, neexistând decât un singur adevăr pentru fiecare lucru, oricine îl găseşte ştie despre el atât cât se poate şti; şi că, bunăoară, un copil care cunoaşte aritmetica, făcând o adunare după regulile ei, poate fi sigur că a găsit, în ceea ce priveşte suma pe care o caută, tot ceea ce mintea omenească ar fi în stare să găsească; căci, în sfârşit, metoda care ne învaţă să urmărim adevărata ordine şi să enumerăm exact toate împrejurările celor cercetate cuprinde tot ce dă certitudine regulilor aritmeticii.

Dar ceea ce mă mulţumea cel mai mult în această metodă era că, prin ea, eram sigur că-mi folosesc pretutindeni raţiunea, dacă nu în mod desăvârşit, măcar cât îmi stătea în putinţă; în afară de faptul că, aplicând-o, simţeam că mintea mea se obişnuia, puţin câte puţin, să conceapă mai clar şi mai distinct obiectele sale; şi că, nesubjugând-o nici unei materii particulare, nădăjduiam să o aplic cu tot atât folos la dificultăţile din celelalte ştiinţe, aşa cum făcusem cu cele din algebră. Nu că aş fi îndrăznit, pentru aceasta, să mă apuc mai întâi să analizez toate dificultăţile care s-ar fi ivit, căci aceasta ar fi fost potrivnic ordinii pe care o prescrie metoda; însă, ţinând seama că toate principiile lor trebuiau luate din filosofie, în care nu găseam încă principii certe, mă gândeam că, înainte de toate, este nevoie să mă străduiesc de a i le stabili şi că, acesta fiind cel mai important lucru din lume, şi că aici graba şi prejudecata fiind cele mai de temut, nu era cazul

să încerc a le duce la bun sfârşit, înainte de a fi atins o vârstă mult mai coaptă decât aceea de douăzeci şi trei de ani, câţi aveam atunci, şi fără a fi folosit, mai înainte, mult timp pentru a mă pregăti în acest scop, atât dezrădăcinând din mintea mea toate părerile greşite pe care le primisem până atunci, cât şi adunând cât mai multă experienţă care să constituie apoi materialul raţionamentelor mele şi, exersându-mă mereu în metoda pe care mi-o prescrisesem, pentru a o stăpâni din ce în ce mai bine.

PARTEA A TREIA

În sfârşit, după cum nu este destul, înainte de a începe să reclădim locuinţa în care trăim, să o dărâmăm şi să ne îngrijim de materiale şi de arhitecţi, sau să ne exersăm noi înşine în arhitectură şi, în afară de aceasta, să desenăm cu grijă planul, ci mai trebuie să ne facem rost de o altă locuinţă în care să putem sta la largul nostru în timpul în care se va lucra la casa cea nouă, tot astfel, pentru a nu rămâne nehotărât în acţiunile mele, în timpul în care raţiunea m-ar sili să fiu nehotărât în judecăţi, şi pentru a nu înceta totuşi să trăiesc de atunci cât mai fericit cu putinţă, mi-am făurit o morală provizorie, care nu constă decât în trei sau patru maxime, pe care vreau să vi le împărtăşesc.

Cea dintâi era să mă supun legilor şi obiceiurilor ţării mele, păstrând cu stăruinţă religia în care m-a hărăzit Dumnezeu să fiu crescut încă din copilărie, şi să mă conduc în toate celelalte privinţe după părerile cele mai cumpătate şi mai depărtate de exces, puse în aplicare, în general, de către oamenii cei mai cu judecată printre care va trebui să trăiesc. Căci, începând din acel moment să nu mai preţuiesc deloc propriile mele păreri, pentru că voiam să le supun din nou pe toate unui examen, eram

încredinţat că nu pot face nimic mai bun decât să le urmez pe ale celor cu mai multă judecată. Şi, măcar că se află, poate, oameni cu tot atâta judecată printre perşi sau chinezi, ca şi printre noi, credeam că este cel mai folositor să mă potrivesc după cei cu care voi avea să convieţuiesc; şi că, pentru a şti care erau adevăratele lor păreri, trebuia mai degrabă să iau seama la ceea ce fac decât la ceea ce spun, nu numai fiindcă, în starea de corupţie a moravurilor noastre, puţini sunt cei ce vor să spună tot ce cred, ci şi fiindcă sunt mulţi care nu o ştiu nici ei; căci acţiunea gândirii prin care credem un lucru fiind deosebită de aceea prin care ştim că îl credem, ele apar adeseori una fără cealaltă. Iar între mai multe păreri acceptate în aceeaşi măsură, alegeam doar pe cele mai cumpătate, atât pentru că acestea sunt cele mai comode pentru practică şi, probabil, cele mai bune, orice exces fiind de obicei rău; cât şi pentru ca să mă depărtez mai puţin de drumul cel adevărat, în cazul când aş fi greşit, decât dacă, alegând una dintre extreme, ar fi trebuit să o urmez pe cealaltă. Şi, îndeosebi, puneam în rândul exceselor toate făgăduielile prin care ne ştirbim ceva din libertate; nu că aş fi dezaprobat legile care, pentru a preveni nestatornicia minţilor slabe, îngăduie, atunci când avem o intenţie bună, sau chiar, pentru siguranţa legăturilor dintre oameni, o intenţie care este doar indiferentă, să facem jurăminte solemne sau contracte care ne obligă să perseverăm; ci, fiindcă nu vedeam în lume niciun lucru care să rămână mereu în aceeaşi stare, şi fiindcă, în ceea ce mă priveşte, îmi propuneam să-mi desăvârşesc tot mai mult judecăţile şi nu să le fac mai defectuoase, aş fi crezut că am comis o mare greşeală împotriva bunului simţ, dacă, pentru motivul că admiteam atunci un lucru, m-aş fi obligat să-l iau drept bun şi după aceea, când ar fi încetat poate să mai fie, sau când aş fi încetat eu de a-l mai socoti ca atare.

A doua mea maximă era de a fi cât mai nestrămutat şi

mai hotărât cu putinţă în acţiunile mele şi de a nu urma cu mai puţină statornicie părerile cele mai îndoielnice, o dată ce m-am hotărât pentru ele, decât dacă ar fi fost foarte sigure; imitam, în aceasta, pe călătorii care, văzând că au pierdut drumul într-o pădure, nu trebuie să rătăcească, ocolind când într-o parte, când într-alta, şi cu atât mai puţin să se oprească într-un loc, ci să meargă mereu înainte, cât mai drept cu putinţă, în aceeaşi direcţie, pe care să nu o schimbe fără temeiuri puternice, chiar dacă, la început, poate numai întâmplarea i-a făcut s-o aleagă; căci, astfel, chiar dacă nu merg chiar acolo unde doresc, cel puţin, până la urmă, vor ajunge într-un loc în care, probabil, se vor simţi mai bine decât în mijlocul unei păduri. Şi astfel, acţiunile din viaţă neadmiţând adesea nicio amânare, este un adevăr foarte sigur că, atunci când nu stă în puterea noastră de a discerne părerile cele mai adevărate, trebuie să le urmăm pe cele mai probabile; şi chiar dacă nu deosebim mai multă probabilitate la unele decât la altele, trebuie totuşi să ne hotărâm pentru unele, pe care să nu le mai socotim apoi îndoielnice în măsura în care se raportă la practică, ci ca foarte adevărate şi foarte certe, pentru că temeiul care ne-a făcut să ne hotărâm pentru ele este astfel. Şi aceasta a putut, de atunci, să mă scape de toate regretele şi de toate remuşcările care frământă de obicei conştiinţele minţilor slabe şi şovăielnice, care, în nestatornicia lor, săvârşesc ca bune fapte pe care mai târziu le socotesc rele.

A treia mea maximă era de a mă strădui întotdeauna să mă înving pe mine însumi, mai degrabă decât soarta[25], şi de a-mi schimba mai curând dorinţele decât ordinea lumii şi, în general, de a mă obişnui să cred că nu există nimic care să fie în întregime în puterea noastră, în afară de

25 Descartes nu admite nici destinul, nici întâmplarea; sensul cuvântului „fortune” este aici „mersul lucrurilor” sau „ordinea lumii”. – *N. R.*

gândurile noastre, astfel că, după ce am făcut tot ce ne-a stat în putinţă privitor la lucrurile care se află în afara noastră, tot ceea ce nu ne reuşeşte este pentru noi cu desăvârşire imposibil. Şi atât mi se părea suficient pentru a mă împiedica să mai doresc în viitor ceva ce nu aş putea obţine, şi pentru a mă face astfel mulţumit; căci voinţa noastră, tinzând în mod firesc să dorească numai lucruri pe care raţiunea noastră i le înfăţişează într-un fel oarecare drept posibile, este cert că, dacă socotim toate bunurile care sunt în afara noastră ca fiind la fel de departe de puterea noastră, nu ne va părea mai rău că nu avem unele bunuri care par că ni se cuvin prin naştere, atunci când vom fi lipsiţi de ele fără vina noastră, decât că nu posedăm împărăţia Chinei sau a Mexicului, şi că făcând, cum se spune, din necesitate o virtute, nu vom mai dori să fim sănătoşi când vom fi bolnavi, sau liberi când vom fi în închisoare, după cum nu dorim acum să avem corpul dintr-o materie tot atât de incoruptibilă ca diamantul, sau aripi pentru a zbura ca păsările[26].

Dar mărturisesc că este nevoie de un îndelung exerciţiu şi de o repetată meditare, pentru a ne obişnui să privim toate lucrurile din acest punct de vedere; şi cred că, mai cu seamă, în aceasta consta secretul acelor filozofi[27] care puteau altă dată, să se sustragă puterii destinului, şi, în pofida suferinţelor şi a sărăciei, să se ia la întrecere cu zeii lor în ceea ce priveşte fericirea. Căci, preocupându-se neîncetat să reflecteze la limitele care le erau prescrise de natură, ei ajungeau să se convingă atât de bine că nimic nu le stă în putere, afară de propriile lor gânduri, încât numai acest fapt era suficient pentru a-i împiedica să aibă vreo afecţiune pentru altceva; şi ei dispuneau de ele atât de desăvârşit, încât aveau oarecare temei, prin aceasta, să se

---

26 Această rezervă se referă la posibilitatea ca, în viitor, ştiinţa să poată realiza, eventual, şi astfel de lucruri. – *N. R.*

27 Stoicii. – *N. R.*

socoată mai bogaţi şi mai puternici, mai liberi şi mai fericiţi decât toţi ceilalţi oameni care, neavând această filosofie, oricât ar fi de favorizaţi de natură şi de soartă, nu dispun niciodată de tot ce vor.

În sfârşit, drept concluzie a acestei morale, m-am gândit să trec în revistă diferitele îndeletniciri pe care le au oamenii în această viaţă, pentru a căuta să o aleg pe cea mai bună; şi, fără a vrea să spun ceva despre ocupaţiile altora, gândeam că nu pot face altceva mai bun, decât să o continui pe a mea, adică să-mi folosesc întreaga viaţă pentru a-mi cultiva raţiunea şi pentru a înainta cât voi putea mai mult în cunoaşterea adevărului, după metoda pe care mi-o prescrisesem. Încercasem atât de mari satisfacţii de când începusem să mă servesc de această metodă, încât nu credeam că s-ar putea obţine, în această viaţă, altele mai plăcute şi mai nevinovate; şi, descoperind zi de zi, cu ajutorul acestei metode, anumite adevăruri care mi se păreau destul de însemnate şi, de obicei, necunoscute celorlalţi oameni, satisfacţia pe care o aveam îmi umplea sufletul în aşa măsură, încât toate celelalte lucruri nu mă mai atingeau. Pe lângă faptul că cele trei maxime de mai sus nu erau întemeiate decât pe dorinţa pe care o aveam de a continua să mă instruiesc; deoarece Dumnezeu a dat fiecăruia dintre noi o anumită inteligenţă pentru a deosebi adevărul de fals, nu aş fi crezut că trebuie să mă mulţumesc nicio clipă cu părerile altuia, fără a mă hotărî totodată să uzez de propria-mi judecată pentru a le examina, atunci când va veni timpul; şi nu aş fi putut să-mi înăbuş remuşcarea de a le fi urmat, dacă nu aş fi nădăjduit că nu pierd prin aceasta niciun prilej de a găsi altele mai bune, în caz că ar exista; şi, în sfârşit, nu aş fi ştiut să-mi îngrădesc dorinţele şi nici să fiu mulţumit, dacă nu aş fi urmat un drum pe care, socotind a fi asigurat că voi dobândi toate cunoştinţele de care aş fi capabil, mă gândeam că, prin acelaşi mijloc, îmi voi asigura şi toate

bunurile la care voi putea vreodată ajunge; şi dat fiind că voinţa noastră nu caută să urmărească sau să ocolească vreun lucru decât în măsura în care raţiunea noastră i-l prezintă drept bun sau rău, este de ajuns să judecăm bine pentru ca să acţionăm bine, şi să judecăm cât mai bine pentru ca, totodată, să acţionăm cât mai bine, adică pentru ca să dobândim toate virtuţile, şi, o dată cu ele, toate celelalte bunuri pe care le putem dobândi; şi, când avem această certitudine, nu se poate să nu fim mulţumiţi.

După ce m-am asigurat astfel de aceste maxime şi după ce le-am pus la o parte, la un loc cu adevărurile religiei[28] care au fost întotdeauna cele dintâi pe care le-am luat drept bune, am hotărât că pot să mă dezbar cu uşurinţă de toate celelalte păreri ale mele. Şi, deoarece nădăjduiam că voi putea izbuti mai bine stând de vorbă cu oamenii decât rămânând mai departe închis în odaia caldă unde avusesem toate aceste gânduri, am reînceput să călătoresc, încă înainte de sfârşitul iernii. Şi în toţi cei nouă ani[29] care au urmat, nu am făcut decât să cutreier lumea în lung şi în lat, străduindu-mă să fiu mai mult spectator decât actor în toate comediile care se joacă în ea; şi reflectând în mod deosebit, pentru fiecare materie, asupra a ceea ce putea să o facă îndoielnică şi să ne dea prilej de a ne înşela, îmi dezrădăcinam, între timp din minte toate erorile care izbutiseră să se strecoare înainte. Nu că aş fi imitat, în această privinţă, pe sceptici, care nu se îndoiesc decât pentru a se îndoi şi se prefac întotdeauna a fi nehotărâţi; dimpotrivă, întreg planul meu nu tindea

28 Descartes desparte astfel părerile sale de până aici în două grupe: în prima cuprinde părerile pe care este nevoit să le accepte spre a-şi organiza viaţa, în condiţiile în care se afla, spre a-şi asigura liniştea; în a doua cuprinde părerile privitoare la cunoaşterea teoretică, la constituirea ştiinţei şi pe care le supune îndoielii şi examenului critic al raţiunii. Acesta este sensul în care „pune la o parte” părerile din domeniul moralei şi al religiei. – *N. R.*

29 1619–1628. – *N. R.*

decât să ajung la certitudine şi să înlătur pământul lunecos şi nisipul, pentru a da de stâncă sau argilă. Şi izbuteam, se pare, destul de bine, cu atât mai mult cu cât, încercând să descopăr falsitatea sau incertitudinea propoziţiilor pe care le examinam, nu prin presupuneri neîntemeiate, ci prin raţionamente clare şi sigure, nu am întâlnit printre ele niciuna atât de îndoielnică, încât să nu trag din ea o concluzie destul de certă, chiar când această concluzie era că nu conţinea nimic cert. Şi, după cum, când dărâmăm o casă veche, păstrăm, de obicei, dărâmăturile pentru a le folosi la zidirea alteia noi, tot astfel, distrugând toate părerile mele pe care le găseam puţin întemeiate, făceam diferite observaţii şi dobândeam multe experienţe, care mi-au servit apoi la stabilirea unor idei mai certe. Şi mai mult, continuam să mă exersez în metoda pe care mi-o prescrisesem; căci, în afară de faptul că aveam grijă să-mi conduc în general toate gândurile după regulile ei, îmi rezervam, din când în când, un număr de ore pe care le întrebuinţam îndeosebi pentru a mă exersa în dificultăţi ale matematicii sau chiar în altele, pe care le puteam face aproape asemănătoare celor de matematici, desprinzându-le de toate principiile celorlalte ştiinţe, pe care nu le găseam destul de sigure, după cum veţi vedea că am făcut cu unele probleme care sunt explicate în acest volum[30]. Şi astfel, fără a trăi în aparenţă altfel decât cei care, neavând altă ocupaţie decât să ducă o viaţă liniştită şi nevinovată, se străduie să despartă plăcerile de vicii, şi care, pentru a se bucura de răgazurile lor fără a se plictisi, recurg la toate distracţiile onorabile, nu încetam să perseverez în planul meu şi să înaintez în cunoaşterea adevărului, poate mai mult decât dacă n-aş fi făcut decât să citesc cărţi sau să-i frecventez pe oamenii învăţaţi.

Totuşi, aceşti nouă ani s-au scurs înainte ca să fi luat

30 „Discursul asupra metodei” a fost publicat împreună cu trei anexe: „Dioptrica”, „Meteorii” şi „Geometria”. – *N. R.*

vreo atitudine în privinţa dificultăţilor care formează obiectul disputelor obişnuite dintre învăţaţi, sau să fi început a căuta bazele unei filosofii mai sigure decât cea comună. Şi exemplul mai multor minţi luminate care, având înaintea mea această intenţie, mi se părea că nu izbutiseră, mă făcea să-mi închipui aici atâtea greutăţi, încât poate nu aş fi cutezat să mă apuc de această lucrare aşa de timpuriu, dacă nu aş fi văzut că unii împrăştiau zvonul că aş fi isprăvit-o chiar. Nu aş putea să spun pe ce-şi întemeiau această părere; iar dacă am contribuit cu ceva la ea prin vorbele mele, trebuie că am făcut-o, mărturisind ceea ce nu ştiam, mult mai sincer decât au obiceiul s-o facă cei care au studiat prea puţin şi, poate, lăsând să se întrevadă motivele pe care le aveam pentru a mă îndoi de multe lucruri pe care alţii le luau drept certe, mai degrabă decât lăudându-mă cu vreo doctrină. Dar fiind destul de cinstit pentru a nu voi să fiu luat drept ceea ce nu sunt, m-am gândit că trebuie să încerc, prin orice mijloace, să devin vrednic de reputaţia pe care o aveam; şi sunt tocmai opt ani, de când această dorinţă m-a hotărât să mă îndepărtez de toate locurile unde puteam să am cunoştinţe, şi să mă retrag aici, într-o ţară[31] unde lunga durată a războiului a făcut să se statornicească astfel de rânduieli, încât se pare că armatele întreţinute aici slujesc numai pentru a te face să te bucuri cu mai multă siguranţă de roadele păcii, şi unde, pierdut în mulţimea unui mare popor foarte harnic şi mai preocupat de propriile sale treburi decât curios de ale altuia, fără a fi lipsit de niciuna dintre înlesnirile oraşelor celor mai frecventate, am putut trăi tot atât de singuratic şi retras ca şi în pustiurile cele mai îndepărtate.

31 În Olanda, la Amsterdam. – *N. R.*

PARTEA A PATRA

Nu ştiu dacă trebuie să vă vorbesc despre primele meditaţii pe care le-am făcut acolo, căci ele sunt atât de metafizice şi atât de neobişnuite, încât nu vor fi, poate, pe gustul tuturor. Şi totuşi, pentru ca să se poată judeca dacă fundamentele pe care le-am adoptat sunt destul de solide, mă văd oarecum constrâns să vorbesc despre ele. Observasem de mult că, în ceea ce priveşte moravurile, este nevoie uneori să urmăm păreri pe care le ştim foarte nesigure, ca şi cum ar fi neîndoielnice, lucru care s-a spus şi mai sus; dar, fiindcă atunci doream să mă îndeletnicesc numai cu căutarea adevărului, am socotit că trebuie să fac tocmai contrariul, adică să resping ca absolut fals tot ceea ce puteam să-mi închipui că ar cuprinde cea mai mică îndoială, pentru a vedea dacă nu va rămâne după aceea în convingerea mea ceva care să fie cu totul neîndoielnic. Astfel, dat fiind că simţurile ne înşală câteodată, am vrut să cred că niciun lucru nu este aşa cum ne fac ele să ni-l închipuim; şi pentru că există oameni care, chiar atunci când raţionează asupra celor mai simple chestiuni de geometrie, se înşală şi fac aici paralogisme[32], gândindu-mă că eram supus greşelii la fel cu oricare altul, am respins ca fiind false toate argumentele pe care le luasem mai înainte drept demonstraţii; şi, în sfârşit, având în vedere că exact aceleaşi gânduri pe care le avem în stare de veghe ne pot veni şi când dormim, fără ca vreunul să fie, în acest caz, adevărat, am hotărât să presupun că toate lucrurile care îmi veniseră vreodată în minte nu erau mai adevărate decât iluziile din visurile mele. Dar îndată după aceea, mi-am dat seama că, în timp ce voiam să gândesc că totul este fals, trebuia neapărat ca eu, cel care gândesc aceasta, să fiu ceva; şi, observând că acest adevăr: *gândesc, deci exist*

32 Spre deosebire de sofisme, paralogismele sunt raţionamente greşite fără intenţie. – *N. R.*

era atât de puternic şi de cert, încât toate presupunerile cele mai extravagante ale scepticilor nu erau în stare să-l zdruncine, am socotit că pot să-l iau, fără nicio şovăire, drept primul principiu al filosofiei pe care o căutam.

Apoi, cercetând cu luare aminte ceea ce eram eu şi văzând că puteam să presupun că nu aş avea corp şi că nu ar exista nici lume şi nici loc în care să mă aflu, dar că nu-mi puteam închipui că nu aş fi, ci, dimpotrivă, chiar din faptul că aveam de gând să mă îndoiesc de adevărul celorlalte lucruri, urma în mod foarte evident şi foarte cert că exist; în timp ce, dacă numai aş fi încetat să gândesc, chiar dacă toate celelalte pe care le imaginasem ar fi fost adevărate, nu aveam niciun motiv să cred că aş exista: am înţeles din aceasta că sunt o substanţă a cărei întreagă esenţă sau natură nu este decât de a gândi şi care, pentru a exista, nu are nevoie de niciun loc şi nu depinde de niciun lucru material; astfel încât, acest eu, adică sufletul, datorită căruia sunt ceea ce sunt, este cu totul deosebit de trup, şi chiar este mai uşor de cunoscut decât acesta, şi măcar dacă acesta nu ar exista, sufletul tot nu ar înceta să fie ceea ce este.

După aceea, am analizat ce se cere, în general, unei propoziţii, pentru a fi adevărată şi certă; căci, deoarece tocmai găsisem una pe care o ştiam astfel, m-am gândit că trebuie să ştiu şi în ce constă această certitudine. Şi băgând de seamă că, în această propoziţie: *gândesc, deci exist,* nu este nimic care să mă asigure că spun adevărul, decât doar că văd foarte limpede că, pentru a gândi, trebuie să exist, am socotit că pot să iau drept regulă generală că lucrurile pe care le concepem foarte clar şi foarte distinct sunt toate adevărate, numai că există o oarecare dificultate în a ne da bine seama care sunt cele pe care le concepem distinct.

După aceasta, reflectând asupra faptului că mă îndoiesc şi că, prin urmare, fiinţa mea nu era cu totul desăvârşită,

întrucât vedeam clar că a cunoaşte este o perfecţiune mai mare decât de a mă îndoi, am hotărât să cercetez de unde învăţasem să gândesc la ceva mai desăvârşit decât eram eu, şi am înţeles în mod evident că de la o natură care trebuie, în adevăr, să fie mai desăvârşită. Cât priveşte ideile pe care le aveam despre multe alte lucruri dinafara mea, ca cerul, pământul, lumina, căldura şi multe altele, nu-mi era atât de greu să ştiu de unde vin, deoarece, nevăzând la ele nimic care să mi se pară că le face să-mi fie superioare, puteam crede că, dacă erau adevărate, ele erau dependente de natura mea, în măsura în care ea are oarecare perfecţiune; iar dacă nu erau adevărate, însemna că le am din neant, adică le am din ceea ce este imperfecţiune în mine. Dar nu se putea întâmpla la fel cu ideea unei fiinţe mai desăvârşite decât a mea, căci a o avea din neant era vădit cu neputinţă. Şi pentru că mintea nu se opune mai puţin ideii ca ceva mai desăvârşit să rezulte şi să depindă de ceva mai puţin desăvârşit, decât ca din nimic să provină ceva, această idee nu o puteam avea de la mine însumi. Aşadar, rămânea că ea fusese sădită în mine de o altă natură, în adevăr mai desăvârşită decât a mea, şi care cuprindea chiar toate perfecţiunile despre care puteam să am o idee oarecare, adică, pentru a mă exprima într-un cuvânt, Dumnezeu. La care am adăugat că, întrucât cunoşteam unele desăvârşiri, pe care nu le aveam, nu eram singura fiinţă care există (dacă îngăduiţi, îmi voi lua aici libertatea să folosesc cuvintele şcolii), dar că trebuie neapărat să fie o alta, mai desăvârşită, de care să depind, şi de la care să fi dobândit tot ce am; căci, dacă aş fi fost singur şi independent, aşa încât să fi avut de la mine însumi puţinul prin care participam la Fiinţa perfectă, aş fi putut avea de la mine, din acelaşi motiv, tot ce ştiam că-mi lipseşte şi, astfel, să fiu eu însumi infinit, etern, imuabil, atotştiutor, atotputernic şi, în sfârşit, să posed toate perfecţiunile pe care puteam să le observ la Dumnezeu.

Căci, potrivit raţionamentelor pe care tocmai le făcusem, pentru a cunoaşte natura lui Dumnezeu, atât cât era natura mea în stare să cunoască, nu aveam decât să examinez, dintre toate lucrurile a căror idee o găseam în mine, dacă era sau nu o perfecţiune de a le poseda, şi eram sigur că niciunul dintre cele care dovedeau vreo imperfecţiune nu era în el, pe când toate celelalte erau. Tot astfel, vedeam că îndoiala, nestatornicia, tristeţea şi alte lucruri asemănătoare nu puteau să-i aparţină, de vreme ce eu însumi aş fi fost foarte mulţumit să fiu scutit de ele. În afară de aceasta, aveam idei despre multe lucruri sensibile şi corporale; căci, deşi presupuneam că visez şi că tot ceea ce vedeam sau îmi închipuiam era fals, nu puteam totuşi să neg că ideile sunt în adevăr în gândirea mea; dar, după ce, din examinarea fiinţei mele, înţelesesem foarte limpede că natura intelectuală este deosebită de cea corporală, ţinând seama că orice este compus dovedeşte dependenţă şi că dependenţa este vădit un defect, am dedus de aici că nu putea fi o perfecţiune pentru Dumnezeu să fie compus din aceste două naturi şi că, prin urmare, nu era; iarăşi, dacă există în lume unele corpuri sau unele inteligenţe sau alte naturi care să nu fie cu totul desăvârşite, fiinţa lor trebuie să depindă de puterea lui, în aşa fel, încât nu puteau exista nici o singură clipă fără el.

Am vrut, după aceea, să cercetez alte adevăruri; şi după ce mi-am ales obiectul geometrilor, pe care îl concepeam ca pe un corp continuu, sau ca pe un spaţiu cu întindere infinită în lungime, lărgime şi înălţime sau adâncime, divizibil în diferite părţi, care puteau avea diferite figuri şi mărimi şi care puteau fi mişcate şi transpuse în toate felurile, căci geometrii presupun toate acestea despre obiectul lor, am parcurs unele dintre demonstraţiile lor cele mai simple. Şi, luând aminte că marea certitudine pe care toată lumea le-o atribuie nu este întemeiată decât pe

faptul că sunt concepute în mod evident, potrivit regulii de mai sus, am băgat de seamă că nu există nimic în ele care să mă asigure de existenţa obiectului lor. Căci, bunăoară, vedeam limpede că, presupunând un triunghi, trebuia ca cele trei unghiuri ale lui să fie egale cu două unghiuri drepte, dar nu vedeam aici nimic care să mă asigure că ar exista în lume vreun triunghi. Dimpotrivă, reluând cercetarea ideii pe care o aveam despre o Fiinţă perfectă, găseam că existenţa este cuprinsă în ea, la fel cum este cuprins în ideea de triunghi faptul că cele trei unghiuri ale lui sunt egale cu două unghiuri drepte, sau în ideea de sferă, că toate părţile ei sunt egal depărtate de centru, şi poate în mod mai evident chiar; şi că, în consecinţă, este cel puţin tot atât de cert că Dumnezeu, care este această Fiinţă perfectă, este sau există, cum nu ar putea fi niciuna dintre demonstraţiile geometriei.

Însă, ceea ce face să fie mulţi care caută să se convingă că există dificultăţi în a-l cunoaşte pe Dumnezeu şi chiar în a cunoaşte ce este propriul lor suflet este că aceştia nu-şi înalţă niciodată mintea dincolo de lucrurile sensibile şi că sunt atât de obişnuiţi să nu cerceteze niciun lucru decât prin imaginaţie, ceea ce este un mod de gândire particular în ceea ce priveşte lucrurile materiale, încât tot ce nu este imaginabil li se pare ininteligibil. Aceasta se vădeşte îndeajuns în faptul că înşişi filosofii ţin drept maximă în şcoli că nu există nimic în intelect care să nu fi fost înainte în simţuri, unde totuşi este cert că ideile de Dumnezeu şi de suflet nu au fost niciodată. Şi am părerea că cei care vor să se folosească de imaginaţie pentru a le înţelege fac la fel ca şi cum ar vrea să se folosească de ochi, pentru a auzi sunetele sau pentru a simţi mirosurile; cu singura deosebire că simţul văzului nu ne asigură mai puţin de adevărul acestor obiecte, decât simţul mirosului sau al auzului; în schimb, nici imaginaţia noastră şi nici simţurile noastre nu ne-ar putea asigura vreodată de ceva, dacă nu

ar interveni intelectul.

În sfârşit, dacă mai există oameni care nu sunt încă destul de convinşi de existenţa lui Dumnezeu şi a sufletului lor prin argumentele pe care le-am adus, vreau cu tot dinadinsul ca ei să ştie că toate celelalte lucruri, de care se cred poate mai siguri, cum ar fi că au un corp, şi că există aştri şi pământ, şi altele asemănătoare sunt încă mai puţin sigure.

Căci, cu toate că avem o certitudine morală[33] a acestor lucruri, care este de aşa natură, încât se pare că ar trebui să fim extravaganţi pentru a le pune la îndoială, totuşi, atunci când este vorba de o certitudine metafizică, doar dacă am fi lipsiţi de raţiune, am putea tăgădui că sunt destule motive pentru a fi pe deplin siguri, când ţinem seama că tot aşa ne putem închipui în somn că avem un alt corp sau că vedem alţi aştri şi alt pământ, fără ca să fie câtuşi de puţin adevărat. Căci, de unde ştim că gândurile care ne vin în vis sunt de cele mai multe ori mai false decât celelalte, o dată ce adesea ele nu sunt mai puţin vii şi expresive? Şi cele mai alese minţi pot studia acest lucru cât vor dori, nu cred că ar putea aduce un argument care să poată înlătura această îndoială, dacă nu presupun existenţa lui Dumnezeu. Căci, întâi, chiar ceea ce eu am luat adineaori ca regulă, şi anume că lucrurile pe care le concepem foarte clar şi foarte distinct sunt toate adevărate, nu este sigur decât datorită faptului că Dumnezeu este sau există, şi că el este o fiinţă perfectă, şi că tot ceea ce este în noi vine de la el. De unde urmează că ideile sau noţiunile noastre, fiind lucruri reale şi care vin de la Dumnezeu în tot ceea ce au clar şi distinct, nu pot fi,

33 Descartes arată ce este *certitudinea morală,* în ,,Principiile filosofiei” (p. IV. 205): certitudinea morală „adică suficientă pentru a ne reglementa moravurile, sau tot atât de mare ca aceea a lucrurilor de care nu avem obiceiul să ne îndoim, privitor la conduita vieţii deşi noi ştim că, vorbind în mod absolut, se poate ca ele să fie false”. (Colecţia „Texte filozofice”, *Descartes,* p. 171–172).

ca atare, decât adevărate. Astfel că, dacă avem destul de des idei care conţin ceva fals, acestea nu pot fi decât cele care cuprind în ele ceva confuz şi obscur, întrucât, prin aceasta, ele participă la neant, adică ele sunt în noi atât de confuze, numai fiindcă nu suntem cu totul desăvârşiţi. Şi este evident că mintea noastră nu se opune mai puţin ideii ca falsitatea sau imperfecţiunea să provină, ca atare, de la Dumnezeu, decât ca adevărul sau perfecţiunea să provină din neant. Dar, dacă nu am şti că tot ceea ce este în noi real şi adevărat vine de la o fiinţă perfectă şi infinită, oricât de clare şi de distincte ar fi ideile noastre, nu am avea niciun temei care să ne asigure că ele au perfecţiunea de a fi adevărate.

Or, după ce cunoaşterea lui Dumnezeu şi a sufletului ne-a dat astfel certitudinea acestei reguli, este foarte uşor să înţelegem că visele pe care le plăsmuim în somn nu trebuie să ne facă nicidecum să ne îndoim de adevărul gândurilor pe care le avem în stare de veghe. Căci, dacă s-ar întâmpla ca, chiar dormind, cineva să aibă o idee foarte distinctă, cum ar fi un geometru care ar inventa o nouă demonstraţie, somnul său nu ar împiedica-o să fie adevărată. Şi cât priveşte greşeala cea mai obişnuită din visele noastre, care constă în a ne înfăţişa diferite obiecte la fel ca şi simţurile noastre exterioare, nu are nicio însemnătate că ea ne dă prilejul de a nu avea încredere în adevărul unor astfel de idei, deoarece ele ne pot înşela foarte adesea şi fără ca să dormim, după cum cei care au gălbinare văd totul în galben, sau după cum aştrii sau alte corpuri foarte îndepărtate ne par mult mai mici decât sunt. Căci, în sfârşit, fie că suntem treji, fie că dormim, nu trebuie niciodată să ne lăsăm convinşi decât de evidenţa raţiunii noastre. Şi trebuie subliniat că spun: de raţiunea noastră, şi nu de imaginaţia noastră sau de simţurile noastre. După cum, deşi vedem soarele foarte clar, nu trebuie să deducem de aici că el are mărimea pe care o

vedem; şi ne putem închipui în mod foarte distinct un cap de leu aşezat pe trupul unei capre, fără a trebui să conchidem, din această pricină, că ar exista în lume o himeră; căci raţiunea nu ne spune că ceea ce vedem sau ne închipuim astfel este adevărat. Dar ea ne spune neapărat că toate ideile sau noţiunile noastre trebuie să aibă un temei de adevăr; căci nu ar fi cu putinţă ca Dumnezeu, care este în totul perfecţiune şi adevăr, să le fi pus în noi fără ca ele să fie adevărate. Şi cât despre faptul că raţionamentele noastre nu sunt niciodată atât de evidente nici atât de complete în timpul somnului ca în starea de veghe, deşi uneori închipuirile noastre sunt atunci tot atât sau chiar mai vii şi expresive, raţiunea ne spune, de asemenea, că gândurile noastre, neputând fi toate adevărate, pentru că nu suntem perfecţi, ceea ce au ele adevărat trebuie neapărat să se afle în cele pe care le avem fiind treji, mai degrabă decât în visele noastre.

PARTEA A CINCEA

Aş fi foarte bucuros să urmăresc şi să înfăţişez aici întregul lanţ al celorlalte adevăruri pe care le-am dedus din cele dintâi. Dar, dat fiind că, în acest scop, ar fi nevoie să vorbesc acum despre mai multe chestiuni în controversă între învăţaţi[34], cu care nu doresc să mă pun rău, cred că va fi mai bine să mă abţin şi să spun numai în general care sunt ele, pentru a lăsa pe seama celor mai înţelepţi să judece dacă ar fi folositor ca publicul să fie informat mai amănunţit în această privinţă. Am rămas totdeauna neclintit în hotărârea pe care o luasem de a nu presupune niciun alt principiu decât acela de care m-am servit adineauri pentru a demonstra existenţa lui Dumnezeu şi a sufletului şi de a nu accepta niciun lucru ca adevărat, dacă

34 Problema mişcării Pământului. – *N. R.*

nu mi se va părea mai clar şi mai cert decât mi se păruseră înainte demonstraţiile geometrilor. Şi totuşi, îndrăznesc să spun, nu numai că am găsit mijlocul de a obţine o soluţie satisfăcătoare în scurt timp privitor la toate dificultăţile principale care se tratează de obicei în filosofie, ci şi că am descoperit o seamă de legi, pe care Dumnezeu le-a aşezat în aşa fel în natură şi despre care a întipărit astfel de noţiuni în sufletul nostru, încât, după ce am reflectat destul asupra lor, nu ne mai putem îndoi că au fost respectate cu exactitate de tot ceea ce este sau se face în lume. Cercetând apoi succesiunea acestor legi, mi se pare că am descoperit multe adevăruri mai folositoare şi mai însemnate decât tot ce învăţasem mai înainte sau nădăjduisem să învăţ.

Dar, fiindcă am încercat să le explic pe cele mai importante într-un tratat[35] pe care anumite consideraţii mă împiedică să-l public[36], nu voi putea să le fac mai bine cunoscute, decât spunând pe scurt aici ce conţin. Am avut de gând să cuprind în el tot ce socoteam că ştiu, înainte de a-l fi scris, cu privire la natura lucrurilor materiale. Dar, întocmai ca pictorii, care, neputând să înfăţişeze la fel de bine într-un tablou plan feluritele feţe ale unui corp solid, aleg una dintre cele mai însemnate, pe care o pun singură în lumină, şi umbresc pe celelalte, făcând să apară din ele doar cât se poate vedea când le privim; tot astfel, temându-mă că nu voi putea pune în discursul meu tot ceea ce aveam în minte, am încercat doar să expun acolo cât mai pe larg ceea ce ştiam despre lumină. Apoi, cu acest prilej, să adaug ceva despre soare şi despre stelele fixe, deoarece ea provine aproape în întregime de la ele; despre

35 „Lumea sau tratatul despre lumină”. – *N. R.*

36 În 1633, Descartes a renunţat să dea la tipar cartea „Lumea”, aflând de condamnarea lui Galilei de către inchiziţie, pentru că susţinuse aceeaşi idee a mişcării Pământului, în lucrarea sa „Dialog asupra celor două sisteme principale ale lumii” (al lui Ptolemeu şi al lui Copernic). – *N. R.*

ceruri, deoarece o transmit; despre planete, despre comete şi despre pământ; deoarece o fac să se reflecte; şi, îndeosebi, despre toate corpurile care sunt pe pământ, deoarece sunt ori colorate, ori transparente, ori luminoase, şi, în sfârşit, despre om, deoarece el îi este spectator. Iarăşi, pentru a umbri puţin toate aceste lucruri şi pentru a putea spune mai liber ceea ce judecam despre ele, fără a fi nevoit să urmez sau să resping părerile acceptate printre învăţaţi, m-am hotărât să las pe seama disputelor lor toată lumea aceasta şi să vorbesc numai despre ceea ce s-ar întâmpla într-una nouă, dacă Dumnezeu ar crea acum în altă parte, în spaţiile imaginare, destulă materie pentru a o alcătui şi ar agita în chipuri felurite şi fără rânduială diferitele părţi ale acestei materii, aşa încât să alcătuiască din ea un haos atât de confuz pe cât pot să şi-l închipuie poeţii, şi apoi să nu facă decât să-i dea naturii ajutorul său obişnuit şi să o lase să acţioneze potrivit legilor pe care le-a statornicit. Astfel, întâi am descris această materie şi am căutat să o reprezint în aşa fel încât nu există în lume nimic mai clar şi mai inteligibil, cred, decât ceea ce s-a spus mai sus despre Dumnezeu şi despre suflet; căci chiar am presupus dinadins că, în această materie, nu există niciuna dintre formele sau calităţile despre care se discută în şcoli, nici, în genere, vreun alt lucru a cărui cunoaştere să nu fie atât de firească pentru sufletele noastre, încât să ne putem închipui măcar că-l ignorăm. Mai mult, am arătat care sunt legile naturii şi, fără să-mi sprijin argumentele pe vreun alt principiu în afară de perfecţiunile infinite ale lui Dumnezeu, am încercat să demonstrez toate legile despre care am putea să avem vreo îndoială, şi să arăt că ele sunt astfel, încât chiar dacă Dumnezeu ar fi creat mai multe lumi, nu ar fi putut exista niciuna în care acestea să nu fie respectate. Apoi, am arătat cum cea mai mare parte din materia acestui haos trebuia, pe temeiul acestor legi, să se aşeze şi să se rânduiască într-un anumit fel, care ar

face-o asemănătoare cerurilor noastre; şi cum, totodată unele dintre părţile ei trebuiau să alcătuiască un pământ, şi altele planete şi comete, şi altele iarăşi un soare şi stele fixe. Şi aici, dezvoltând mai mult acest subiect al luminii, am explicat foarte pe larg de ce fel este lumina care trebuie să se afle în soare şi în stele, şi cum ea străbate de acolo într-o clipă imensele spaţii ale cerurilor, şi cum se reflectă de pe planete şi de pe comete spre pământ. Am adăugat apoi mai multe lucruri privind substanţa, aşezarea, mişcările şi toate calităţile diverse ale acestor ceruri şi ale acestor aştri; astfel, credeam a spune destul pentru a face cunoscut că nu se observă nimic la cele din lumea noastră, care să nu trebuiască, sau, cel puţin, să nu poată apărea întocmai în lumea pe care o descriam. De aici, am ajuns să vorbesc mai amănunţit despre pământ; cum, deşi am presupus neapărat că Dumnezeu nu pusese nicio greutate în materia din care este alcătuit, toate părţile lui nu ar înceta să tindă exact către centru; cum, aflându-se apă şi aer pe suprafaţa lui, aşezarea cerurilor şi a aştrilor, îndeosebi a lunii, trebuie să dea naştere unui flux şi unui reflux întru totul asemenea cu ceea ce se observă în mările noastre, şi, în afară de aceasta, o anumită curgere, atât a apei cât şi a aerului, de la răsărit la apus, aşa cum se observă şi între tropice; cum munţii, mările, fântânile şi râurile ar putea să se formeze acolo de la natură, metalele să se formeze în mine, plantele să crească pe câmpii şi, în general, toate corpurile pe care le numim amestecate sau compuse să ia naştere; şi între alte lucruri, din pricină că, pe lângă aştri, nu mai cunoşteam altceva pe lume care să producă lumină, decât focul, m-am străduit să fac înţeles cât mai clar tot ce ţine de natura acestuia, cum ia fiinţă, cum se hrăneşte, cum uneori nu are decât căldură fără lumină, şi alteori lumină fără căldură; cum el poate introduce în felurite corpuri culori diferite şi alte calităţi; cum le topeşte pe unele şi le întăreşte pe

altele; cum poate să le consume aproape pe toate, sau să le prefacă în cenuşă şi în fum; şi, în sfârşit, cum din această cenuşă, numai prin violenţa acţiunii sale, formează sticla; căci mi-a plăcut cu deosebire să descriu această transmutaţie din cenuşă în sticlă, care îmi pare mai minunată decât oricare alta ce se petrece în natură.

Totuşi, nu voiam să trag concluzia, din toate aceste lucruri, că lumea noastră a fost creată în felul pe care îl propuneam; căci este mult mai verosimil ca Dumnezeu să o fi făcut de la început aşa cum trebuia să fie. Dar este sigur, şi este o părere acceptată îndeobşte de teologi, că acţiunea prin care o menţine acum este în totul aceeaşi cu cea prin care a creat-o; aşa încât, chiar dacă el nu i-ar fi dat la început altă formă decât a haosului, o dată ce, statornicind legile naturii, el îi dă concursul pentru a acţiona aşa cum obişnuieşte, suntem îndreptăţiţi a crede, fără a scădea miracolul creaţiunii, că, numai prin aceasta, toate lucrurile care sunt pur materiale ar fi putut, cu timpul, să devină aşa cum le vedem astăzi. Şi natura acestora este mult mai uşor de conceput atunci când le vedem înfiripându-se puţin câte puţin în felul acesta, decât atunci când le privim gata constituite.

De la descrierea corpurilor neînsufleţite şi a plantelor, am trecut la aceea a animalelor şi, îndeosebi, a oamenilor. Dar, deoarece, în această privinţă, nu aveam încă destule cunoştinţe pentru a vorbi în acelaşi stil ca despre celelalte, adică demonstrând efectele prin cauze şi arătând din ce sămânţă şi în ce fel trebuie să le producă natura, m-am mulţumit să presupun că Dumnezeu ar forma corpul unui om în totul asemănător cu al nostru, atât în ceea ce priveşte forma exterioară a membrelor, cât şi conformaţia interioară a organelor sale, fără a alcătui acest corp din altă materie decât cea pe care o descrisesem, şi fără a pune în el la început vreun suflet raţional, şi nici altceva care să servească drept suflet vegetativ sau senzitiv; decât

că a aţâţat în inima sa unul din acele focuri fără lumină pe care le-am explicat înainte şi pe care nu-l concepeau ca fiind de altă natură decât a celui care încinge fânul atunci când a stat închis înainte de a se fi uscat, sau a celui care face să fiarbă mustul când este lăsat să fermenteze în vas; căci cercetând funcţiile care ar putea să existe în corpul acestui om, ca urmare a celor de mai sus, găseam exact pe toate cele ce pot fi în noi fără ca să ştim, deci, fără ca sufletul nostru, adică acea parte deosebită de trup, despre a cărui natură s-a spus mai sus că nu este decât de a gândi, să contribuie la aceasta, şi care funcţiuni sunt toate aceleaşi, şi în privinţa cărora se poate spune că toate animalele lipsite de raţiune ne sunt asemănătoare, fără ca să pot găsi vreuna din acele funcţiuni care, fiind dependente de gândire, sunt singurele care ne aparţin numai nouă, ca oameni; în schimb, le-am găsit aici pe toate mai târziu, după ce am presupus că Dumnezeu a creat un suflet raţional şi că l-a adăugat acestui corp, într-un anumit mod pe care l-am descris.

Însă, pentru ca să se poată vedea în ce fel am tratat acest subiect, vreau să dau aici explicaţia mişcării inimii şi a arterelor, care, fiind cea dintâi şi cea mai generală din câte se observă la animale, vom şti uşor după ea ceea ce trebuie să gândim despre toate celelalte. Şi, pentru ca să fie mai uşor de înţeles ceea ce voi spune, aş dori ca cei care nu cunosc anatomia să-şi dea osteneala, înainte de a citi ceea ce urmează, de a pune să se secţioneze în faţa lor inima unui animal mare cu plămâni, căci ea este în totul destul de asemănătoare cu a omului şi de a cere să li se arate cele două camere sau concavităţi pe care le cuprinde. Întâi, cea care este în partea dreaptă, în care răspund două tuburi foarte largi, anume vena cavă, care este principalul receptacol al sângelui şi care este asemănătoare trunchiului unui copac ale cărui ramuri sunt toate celelalte vene ale corpului; şi vena arterioasă, care a

fost greşit denumită astfel, deoarece este în fapt o arteră[37] care, luându-şi începutul în inimă, se împarte, după ce a ieşit de acolo, în mai multe ramuri, care pornesc să se răspândească peste tot în plămâni. Apoi, aceea care este în partea stângă şi în care răspund, de asemenea, două tuburi care sunt tot atât de largi sau mai largi decât cele dintâi, anume: artera venoasă, care a fost tot atât de greşit denumită, căci nu este altceva decât o venă care vine din plămâni, unde este împărţită în mai multe ramuri împletite cu cele ale venei arterioase şi cu ramurile conductei numită fluierul[38], pe unde intră aerul la respiraţie; şi marea arteră care, ieşind din inimă, îşi trimite ramurile în tot corpul. Aş dori, de asemenea, să li se arate cu toată grija cele unsprezece mici pieliţe[39] care, ca nişte portiţe, deschid şi închid cele patru deschizături care sunt în aceste două concavităţi, anume: trei la intrarea venei cave, unde sunt astfel aşezate, încât nu pot deloc să împiedice ca sângele pe care îl conţin să curgă în concavitatea dreaptă a inimii şi împiedică, totuşi, ca el să iasă de acolo; trei la intrarea venei arterioase, care, fiind aşezate cu totul contrar, îngăduie cu uşurinţă sângelui care este în această concavitate să treacă în plămâni, dar nu şi celui care este în plămâni să se reîntoarcă; şi, tot aşa, alte două la intrarea arterei venoase, care lasă să curgă sângele din plămâni către concavitatea stângă a inimii, dar îl opresc să se întoarcă; şi trei la intrarea marii artere, care îi îngăduie să iasă din inimă, dar îl împiedică să se reîntoarcă. Şi nu este nevoie să căutăm o altă raţiune a numărului acestor pieliţe, decât aceea că deschiderea arterei venoase, fiind ovală din cauza locului unde se găseşte, poate fi mai bine închisă cu două pieliţe, în timp ce celelalte, fiind rotunde, pot fi mai sigur închise cu trei. Apoi, aş dori să li se arate

37 Artera pulmonară. – *N. R.*
38 Traheea arteră. – *N. R.*
39 Valvulele. – *N. R.*

că marea arteră şi vena arterioasă au o alcătuire mult mai tare şi mai trainică decât artera venoasă şi vena cavă, şi că acestea două din urmă se lărgesc înainte de a intra în inimă, şi fac acolo ceva ce seamănă cu două pungi, numite urechile inimii[40], care sunt alcătuite dintr-o carne asemănătoare cu a acesteia; şi că este întotdeauna mai multă căldură în inimă decât în oricare alt loc al trupului; şi, în sfârşit, că această căldură este în stare, atunci când intră vreo picătură de sânge în concavităţile inimii, să-l facă pe acesta să se umfle îndată şi să se dilate, aşa cum fac în genere toate lichidele, atunci când le lăsăm să cadă picătură cu picătură într-un vas foarte cald.

Căci, după aceasta, nu mai este nevoie să spun altceva pentru a explica mişcarea inimii, decât că, ori de câte ori concavităţile ei nu sunt pline de sânge, acesta curge în mod necesar spre inimă, din vena cavă în cea dreaptă şi din artera venoasă în cea stângă, întrucât aceste două vase sunt mereu pline, iar deschiderile lor care dau spre inimă nu pot fi atunci închise; dar, îndată ce au intrat astfel două picături de sânge, câte una în fiecare concavitate, aceste picături, care nu pot fi decât foarte mari, pentru că deschiderile prin care intră sunt foarte largi şi vasele din care vin foarte pline de sânge, se rarefiază şi se dilată, din cauza căldurii pe care ele o găsesc acolo; drept care, făcând să se umfle toată inima, ele împing şi închid cele cinci portiţe care sunt la intrarea celor două vase de unde vin, împiedicând astfel să mai curgă sânge în inimă; şi, continuând să se rarefieze din ce în ce mai mult, ele împing şi deschid celelalte şase portiţe, care sunt la intrarea celorlalte două vase, pe unde ies, făcând să se umfle astfel toate ramificaţiile venei arterioase şi ale marii artere, aproape în aceeaşi clipă cu inima, care îndată după aceea se dezumflă, cum fac şi aceste artere, căci sângele intrat în ele se răceşte; şi cele şase portiţe ale lor se

40 Auriculele. – *N. R.*

închid, iar cele cinci ale venei cave şi ale arterei venoase se redeschid, şi dau drumul altor două picături de sânge care iarăşi fac să se umfle inima şi arterele, întocmai ca şi cele dinaintea lor. Şi pentru că sângele care intră astfel în inimă trece prin cele două pungi numite urechi, urmează de aici că mişcarea lor este contrară cu a acesteia, şi că ele se dezumflă când inima se umflă. De altfel, pentru ca cei ce nu cunosc forţa demonstraţiilor matematice şi nu sunt obişnuiţi să distingă argumentele adevărate de cele verosimile să nu încerce a tăgădui acest lucru fără a-l cerceta, vreau să-i previn că această mişcare, pe care am explicat-o mai sus, decurge din simpla aşezare a organelor în inimă, pe care o putem vedea cu ochii, şi din căldura, pe care o putem simţi cu degetele, şi din natura sângelui, pe care o putem cunoaşte prin experienţă, şi decurge în mod tot atât de necesar ca mişcarea unui orologiu din forţa, aşezarea şi forma greutăţilor şi roţilor lui.

Dar dacă sunt întrebat cum se face că sângele din vene nu se isprăveşte, curgând astfel continuu spre inimă, şi că arterele nu sunt prea pline, o dată ce tot sângele care trece prin inimă se scurge în ele, nu am nevoie să răspund altceva decât ceea ce a mai scris un medic din Anglia[41], căruia trebuie să-i recunoaştem meritul de a fi rupt gheaţa în acest loc şi de a fi fost primul care a arătat că există mai multe treceri mici la capetele arterelor, pe unde sângele pe care îl primesc din inimă intră în micile ramuri ale venelor, de unde urmează să se îndrepte din nou către inimă; aşadar, curgerea lui nu este decât o circulaţie continuă. Aceasta o dovedeşte foarte bine prin experienţa obişnuită a chirurgilor, care, legând potrivit de tare braţul deasupra locului unde deschid vena, fac ca sângele să iasă din ea mult mai mult decât dacă nu l-ar fi legat. Şi s-ar întâmpla cu totul dimpotrivă, dacă l-ar lega dedesubt, între mână şi deschidere, sau chiar dacă l-ar lega cât mai tare

41 Harvey. – *N. R.*

deasupra. Căci este vădit că legătura nu prea strânsă, care poate să împiedice sângele ce se află încă în braţ să se întoarcă spre inimă prin vene, nu împiedică însă ca el să vină mereu din nou prin artere, pentru că acestea sunt aşezate dedesubtul venelor şi pentru că pereţii lor, fiind mai tari, sunt mai greu de apăsat, şi pentru că sângele care vine de la inimă tinde cu mai multă putere să treacă prin ele spre mână, decât să se întoarcă de acolo spre inimă, prin vene. Şi, deoarece acest sânge iese din braţ prin deschiderea care este în una din vene, trebuie neapărat ca el să aibă anumite treceri dedesubtul legăturii, adică spre extremităţile braţului, pe unde poate să vină de la artere. El dovedeşte, de asemenea, foarte bine, ceea ce spune despre curgerea sângelui, prin anumite mici pieliţe, care sunt în aşa fel aşezate în diferite locuri în lungul venelor, încât nu îngăduie deloc sângelui să treacă din mijlocul corpului către extremităţi, ci numai să se întoarcă de la extremităţi către inimă; şi iarăşi, prin experienţa care arată că tot sângele care este în corp poate să iasă în foarte scurt timp, printr-o singură arteră, atunci când aceasta este tăiată, chiar dacă este strâns legată foarte aproape de inimă şi tăiată între inimă şi legătură, în aşa fel, încât să nu avem niciun motiv de a ne închipui că sângele care iese din ea, ar veni din altă parte.

Dar sunt şi mai multe alte lucruri care dovedesc că adevărata cauză a acestei mişcări a sângelui este cea pe care am arătat-o. Cum, întâi, deosebirea care se observă între sângele care iese din vene şi cel care iese din artere nu poate proveni decât din aceea că, fiind rarefiat şi oarecum distilat, trecând prin inimă, el este mai subţiat, mai viu şi mai cald îndată după ce a ieşit, adică fiind în artere, decât este cu puţin înainte de a intra, adică fiind în vene. Şi dacă luăm seama, vom găsi că această deosebire nu se observă bine decât spre inimă, şi nu în aceeaşi măsură în locurile care sunt mai depărtate. Apoi, tăria

pieliţelor din care sunt compuse vena arterioasă şi marea arteră arată deajuns că sângele bate în ele cu mai multă putere decât în vene; şi de ce ar fi mai încăpătoare şi mai largi concavitatea stângă a inimii şi marea arteră, decât concavitatea dreaptă şi vena arterioasă, dacă nu din pricină că sângele arterei venoase, care nu a fost decât în plămâni, de când a trecut prin inimă, este mai subţiat şi se rarefiază mai mult şi mai bine decât cel care vine de-a dreptul din vena cavă? Şi oare ce pot ghici medicii, atunci când iau pulsul, dacă nu ştiu că, după cum sângele îşi schimbă natura, el poate fi rarefiat de căldura inimii, mai puţin sau mai mult, mai repede sau mai încet decât înainte? Şi dacă cercetăm cum este transmisă această căldură celorlalte membre, nu trebuie oare să recunoaştem că aceasta se întâmplă prin mijlocirea sângelui care, trecând prin inimă, se încălzeşte şi se răspândeşte de aici în tot corpul? De unde rezultă că, dacă scoatem sângele din vreo parte a corpului, îi luăm, totodată şi căldura; şi chiar dacă inima ar fi fierbinte ca un fier încins, ea tot nu ar fi în stare să încălzească picioarele şi mâinile, în măsura în care o face, dacă nu ar trimite mereu alt sânge. De asemenea, aflăm de aici că adevăratul rost al respiraţiei este de a aduce destul aer proaspăt în plămân, pentru a face ca sângele, care vine în el din concavitatea dreaptă a inimii, unde a fost rarefiat şi oarecum schimbat în vapori, să se îngroaşe aici şi să se schimbe iarăşi în sânge, înainte de a recădea în cea stângă, fără de care, el nu ar putea fi în stare să servească drept hrană focului care este aici. Ceea ce se confirmă prin aceea că se vede, că animalele care nu au plămâni că nu au de asemenea decât o singură concavitate în inimă, iar copiii, care nu îi pot folosi, cât timp sunt închişi în pântecele mamei lor, au o deschidere pe unde curge sânge din vena cavă în concavitatea stângă a inimii, şi un canal pe unde acest sânge vine de la vena arterioasă în marea

arteră, fără a trece prin plămâni. Şi apoi, cum s-ar face digestia în stomac, dacă inima nu ar trimite acolo căldură prin artere şi, o dată cu aceasta, unele din cele mai fluide părţi ale sângelui, care ajută la dizolvarea alimentelor care sunt acolo? Şi nu este oare uşor să cunoaştem acţiunea care transformă sucul acestor alimente în sânge, dacă ţinem seama că el se distilează, trecând mereu prin inimă, poate de peste o sută sau două sute de ori pe zi? Şi de ce alta ar mai fi nevoie pentru a explica nutriţia şi producerea diferitelor umori care sunt în corp, dacă nu de a spune că forţa cu care sângele, rarefiindu-se, trece din inimă către extremităţile arterelor, face ca unele dintre părţile lui să se oprească între acele ale membrelor în care se află şi să ia locul altora pe care le alungă, şi că, după cum este aşezarea sau forma sau micimea porilor pe care le întâlnesc, aceste părţi ale sângelui se îndreaptă, unele spre anumite locuri, mai degrabă decât altele, după cum fiecare poate să fi văzut felurite ciururi care, fiind găurite în chip diferit, folosesc la alegerea diferitelor boabe unele de altele? Şi, în sfârşit, ceea ce este mai de seamă în toate acestea este naşterea spiritelor animale, care sunt ca un suflu foarte subtil, sau mai curând ca o flacără foarte pură şi foarte vie, care, urcând continuu şi din belşug de la inimă spre creier, se îndreaptă de aici, prin nervi, spre muşchi şi pun în mişcare toate membrele, fără ca să trebuiască a ne închipui altă cauză care face ca cele mai agitate şi mai pătrunzătoare părţi ale sângelui, care sunt şi cele mai potrivite ca să alcătuiască aceste spirite, să se îndrepte mai degrabă către creier, şi nu în altă parte, decât că arterele care le aduc acolo sunt cele care vin din inimă, în linie mai dreaptă decât toate celelalte şi că, după legile mecanismelor, care sunt aceleaşi cu cele ale naturii, atunci când mai multe lucruri tind împreună să se mişte spre un acelaşi loc, unde nu-i destul spaţiu pentru toate, aşa cum şi părţile sângelui care ies din concavitatea

stângă a inimii tind către creier, tot astfel cele mai slabe şi mai puţin agitate dintre ele trebuie să fie abătute din drum de către cele mai puternice care, în felul acesta, ajung acolo singure.

Am explicat destul de amănunţit toate aceste lucruri în tratatul pe care avusesem înainte de gând să-l public. Şi apoi, am arătat acolo care trebuie să fie modul de alcătuire al nervilor şi al muşchilor corpului omenesc, pentru a face ca spiritele animale dinăuntru să aibă puterea de a mişca membrele, aşa cum vedem capetele, puţin după ce au fost tăiate, că se mai mişcă şi muşcă pământul, cu toate că nu mai sunt însufleţite; ce schimbări trebuie să se facă în creier pentru a da naştere stării de veghe, şi somnului, şi viselor; cum lumina, sunetele, mirosurile, gusturile, căldura, şi toate celelalte calităţi ale obiectelor exterioare pot întipări acolo diferite idei prin mijlocirea simţurilor; cum foamea, setea şi celelalte pasiuni interioare pot să le trimită şi ele pe ale lor; ce trebuie să înţelegem acolo prin simţ comun[42], unde sunt primite aceste idei; prin memorie, care le conservă; şi prin fantezie, care poate să le schimbe în chip diferit şi să alcătuiască altele noi, şi, astfel, distribuind spiritele animale în muşchi, să pună în mişcare membrele acestui corp în tot atâtea feluri diferite şi cu privire la tot atâtea obiecte care se prezintă simţurilor şi pasiunilor interioare, după cum ale noastre se pot mişca fără ca voinţa să le conducă. Ceea ce nu va părea câtuşi de puţin straniu celor care, cunoscând câte *automate* sau maşini mişcătoare diferite poate să creeze meşteşugul omenesc, fără a întrebuinţa pentru aceasta decât foarte puţine piese în comparaţie cu marea mulţime de oase, muşchi, nervi, artere, vene şi toate celelalte părţi care sunt în corpul fiecărui animal, vor considera acest corp drept o maşină care, fiind făcută de mâinile lui Dumnezeu, este

42 În terminologia aristotelică, simţul comun este centrul spre care converg toate percepţiile. – *N. R.*

neasemuit mai bine întocmită şi are mişcări mai minunate decât oricare dintre cele ce pot fi inventate de oameni.

Şi m-am oprit aici îndeosebi, pentru a arăta că, dacă ar exista maşini care să aibă organele şi figura exterioară a unei maimuţe sau a oricărui alt animal lipsit de raţiune, nu am avea niciun mijloc de a ne da seama că ele nu sunt în totul de aceeaşi natură ca şi aceste animale; în timp ce, dacă ar exista maşini care să aibă asemănare cu corpurile noastre şi să imite într-atât acţiunile noastre pe cât le-ar fi posibil din punct de vedere moral[43], am avea totdeauna două mijloace foarte sigure de a recunoaşte că ele nu ar fi, pentru atât, oameni adevăraţi. Dintre acestea, primul este că ele nu s-ar putea folosi niciodată de vorbe, nici de alte semne, pe care să le îmbine, aşa cum facem noi pentru a comunica altora gândurile noastre. Căci se poate uşor concepe ca o maşină să fie astfel alcătuită încât să rostească cuvinte, şi chiar să rostească unele cu privire la acţiuni corporale care vor pricinui anumite schimbări în organele ei, bunăoară dacă am atinge-o într-un anumit loc, să întrebe ce vrem să-i spunem; sau în altul, să strige că o doare şi altele asemănătoare; dar nu în aşa fel, încât să îmbine în chipuri diferite aceste cuvinte, pentru a răspunde cu înţeles la tot ceea ce se va vorbi în prezenţa sa, lucru pe care pot să-l facă până şi oamenii cei mai slabi de minte. Şi al doilea mijloc este că, deşi ele ar îndeplini mai multe lucruri tot atât de bine ca oricare dintre noi, sau poate chiar mai bine, ele ar greşi neapărat în altele, prin care s-ar da la iveală că nu acţionează în mod conştient, ci numai datorită aşezării organelor lor. Căci, pe când raţiunea este un instrument universal, care poate servi în tot felul de împrejurări, aceste organe au nevoie de o aşezare deosebită pentru fiecare acţiune deosebită; de unde rezultă că, din punct de vedere moral, este cu

43 În opoziţie cu „fizic”, unde, după ipoteza lui Descartes, deosebirea nu s-ar mai vedea. – *N. R.*

neputinţă să existe suficiente organe diferite într-o maşină, pentru a o face să acţioneze în toate situaţiile vieţii, aşa cum ne face raţiunea noastră să acţionăm.

Or, prin aceste două mijloace, putem cunoaşte şi deosebirea dintre oameni şi animale. Căci este demn de remarcat că nu există oameni atât de îndobitociţi şi atât de stupizi, fără a excepta chiar pe nebuni, care să nu fie în stare să lege diferite cuvinte şi să alcătuiască cu ele o frază, prin care să-şi facă înţelese gândurile; şi că, dimpotrivă, nu există niciun alt animal, oricât ar fi de desăvârşit şi de bine întocmit, care să poată face aşa ceva. Aceasta nu se întâmplă pentru că ar avea lipsă unele organe: căci vedem că papagalii şi coţofenele pot rosti cuvinte la fel cu noi, şi, totuşi, nu pot vorbi ca noi, adică dovedind că gândesc ceea ce spun; pe când oamenii care, născuţi surzi şi muţi, sunt lipsiţi tot atât cât animalele, sau chiar mai mult de organele cu ajutorul cărora vorbesc ceilalţi, au obiceiul de a inventa ei înşişi câteva semne, prin care se fac înţeleşi de cei care, fiind de obicei cu ei, au timpul trebuincios pentru a le învăţa limba. Şi aceasta nu dovedeşte numai că animalele au mai puţină raţiune decât oamenii, ci că ele nu au deloc, căci vedem că este nevoie de foarte puţină pentru a putea vorbi; şi oricât observăm o inegalitate între animalele de aceeaşi specie, la fel ca şi între oameni, şi oricât sunt unele mai uşor de dresat decât altele, nu este de crezut că o maimuţă sau un papagal care ar fi dintre cele mai desăvârşite în specia lor nu ar putea egala prin aceasta un copil dintre cei mai stupizi, sau, cel puţin, pe un copil care ar avea creierul tulburat, dacă sufletul lor nu ar fi de o natură, cu totul diferită decât al nostru. Şi nu trebuie să confundăm cuvintele cu mişcările naturale care exprimă pasiunile şi care pot fi imitate de maşini tot atât de bine ca şi de animale; nici să credem, ca unii dintre antici, că animalele ar vorbi, măcar că noi nu le înţelegem graiul; căci, dacă ar fi adevărat, o dată ce au

mai multe organe care se aseamănă cu ale noastre, ele ar putea tot atât de bine să se facă înţelese de noi, ca şi de semenii lor. Este, iarăşi, cu deosebire demn de remarcat că, deşi sunt multe animale care dovedesc un mai mare meşteşug decât noi în unele dintre acţiunile lor, se vede totuşi că ele nu au nicio îndemânare în multe altele; aşa încât ceea ce ele fac mai bine decât noi nu dovedeşte că au minte, căci atunci ele ar avea mai mult decât oricare dintre noi şi ar face toate mai bine decât noi; ci, mai degrabă, că ele nu au deloc spirit şi că natura este aceea care acţionează în ele potrivit aşezării organelor lor; după cum vedem că un orologiu, care nu este compus decât din rotiţe şi din arcuri, poate număra orele şi măsura timpul mai bine decât noi, cu toată înţelepciunea noastră.

Am descris, după aceea, sufletul raţional şi am arătat că nu poate, cu niciun chip, să derive din puterea materiei, ca celelalte lucruri despre care am vorbit, ci că el trebuie să fie neapărat creat în mod deosebit, şi că nu este de ajuns să fie aşezat în corpul omului ca un cârmaci în corabia sa, decât doar ca să mişte membrele, poate, ci că este nevoie ca el să fie legat şi unit mai strâns de trup pentru a avea, în afară de aceasta, simţăminte şi dorinţe asemănătoare cu ale noastre, şi să alcătuiască, astfel, un om adevărat. De altfel, am vorbit aici ceva mai pe larg despre suflet, pentru că este un subiect dintre cele mai însemnate; căci, după greşeala celor care tăgăduiesc pe Dumnezeu, pe care cred că am combătut-o mai sus prin argumente destul de puternice, nu mai este alta care să îndepărteze mai mult spiritele slabe de la drumul drept al virtuţii, decât aceea de a ne închipui că sufletul animalelor ar fi de aceeaşi natură cu al nostru, şi că, prin urmare, nu avem să ne temem de nimic nici să nădăjduim în nimic după această viaţă, la fel cu muştele şi cu furnicile; în timp ce, dacă ştim cât este de deosebit, putem înţelege mult mai bine temeiurile care dovedesc că sufletul nostru are o natură cu

totul independentă de trup, şi că, în consecinţă, el nu este supus morţii o dată cu acesta; apoi, dat fiind că nu vedem alte cauze care să-l distrugă, suntem îndemnaţi, în mod firesc, să-l socotim nemuritor.

PARTEA A ŞASEA

Or, sunt tocmai trei ani de când am ajuns la sfârşitul tratatului care cuprinde toate aceste lucruri şi am început să-l revăd, pentru a-l încredinţa unui tipograf; am aflat atunci că anumite persoane, pe care le respect şi a căror autoritate nu are mai puţină putere asupra acţiunilor mele decât propria mea raţiune asupra gândurilor mele, dezaprobaseră o concepţie din fizică, publicată de altcineva[44] cu puţin înainte, despre care nu vreau să spun că o împărtăşeam, ci doar că, înaintea cenzurii lor, nu văzusem în ea nimic din care să-mi pot închipui că ar fi dăunătoare religiei sau Statului şi, prin urmare, nimic care m-ar fi împiedicat să o susţin în scris dacă raţiunea m-ar fi convins; dar, m-am temut să nu se găsească, totuşi, printre ideile mele, vreuna în care să mă fi înşelat, cu toată marea grijă pe care o avusesem întotdeauna de a nu lua drept bune idei noi pentru care nu aş fi avut demonstraţii foarte sigure, şi de a nu scrie despre cele care ar putea fi spre paguba cuiva. Aceasta a fost suficient pentru a mă obliga să-mi schimb hotărârea pe care o luasem de a le publica. Căci, deşi motivele pentru care o luasem înainte erau foarte puternice, firea mea, care m-a făcut să urăsc dintotdeauna meseria de a scrie cărţi, m-a ajutat să găsesc neîntârziat destule motive pentru a mă scuza. Şi aceste motive de ambele părţi sunt de aşa natură, încât nu numai că am aici un oarecare interes de a le spune, dar poate că are şi publicul de a le cunoaşte.

44 Mişcarea Pământului în jurul Soarelui, susţinută de Galilei. – *N. R.*

Nu am făcut niciodată mare caz de lucrurile care veneau din mintea mea; şi câtă vreme nu am cules alte roade de pe urma metodei de care mă folosesc, decât de a mă fi lămurit în anumite dificultăţi care ţin de ştiinţele speculative, sau am încercat să-mi orânduiesc moravurile potrivit principiilor pe care mi le indica, nu m-am crezut cu nimic obligat să scriu ceva despre aceasta. Căci, în ceea ce priveşte moravurile, fiecare are atâtea, încât s-ar putea găsi tot atâţia reformatori câte capete sunt, dacă le-ar fi îngăduit şi altora, în afară de cei pe care Dumnezeu i-a pus suverani peste popoarele sale sau cărora le-a dat destul har şi zel pentru a fi profeţi, să încerce a schimba ceva în ele; şi, cu toate că speculaţiile mele îmi plăceau mult, m-am gândit că şi ceilalţi le aveau pe ale lor, care le plăceau poate chiar mai mult. Dar, de îndată ce am dobândit câteva noţiuni generale privind fizica, şi începând a le încerca la diferite dificultăţi particulare mi-am dat seama până unde pot să ducă şi cât de mult se deosebesc ele de principiile care erau folosite până acum, am socotit că, nu le puteam ţine ascunse, fără a păcătui mult împotriva legii care ne îndeamnă să contribuim, atât cât ne stă în putere, la binele general al tuturor oamenilor; căci ele mi-au arătat că este posibil să ajungem la cunoştinţe care să fie foarte folositoare în viaţă şi că, în locul filosofiei speculative care se învaţă în şcoli, s-ar putea găsi una practică, prin care, cunoscând puterea şi acţiunea focului, a apei, a aerului, a aştrilor, a cerurilor şi a tuturor celorlalte corpuri care ne înconjură, tot atât de distinct cum cunoaştem diferitele meserii ale meşteşugarilor noştri, le-am putea da, în acelaşi chip, toate întrebuinţările pentru care se potrivesc, devenind, în modul acesta, întru câtva stăpâni şi posesori ai naturii. Aceasta este de dorit, nu numai pentru inventarea a nenumărate meşteşuguri care ne-ar face să ne bucurăm fără trudă de roadele pământului şi de toate înlesnirile din lume, dar mai ales pentru păstrarea

sănătăţii care este, fără îndoială, cel dintâi bun şi temelia tuturor celorlalte bunuri din viaţa aceasta; căci, până şi spiritul depinde atât de mult de temperament şi de aşezarea organelor în corp, încât, dacă este cu putinţă să găsim vreun mijloc care să-i facă pe cei mai mulţi oameni mai înţelepţi şi mai pricepuţi decât au fost până acum, cred că acesta trebuie căutat doar în medicină. Este adevărat că cea practicată acum cuprinde puţine lucruri al căror folos să fie vrednic de luat în seamă; dar fără a avea vreun gând de a o dispreţui, sunt sigur că nu există nimeni, nici chiar din acei care o profesează, care nu ar recunoaşte că tot ceea ce se ştie nu este aproape nimic în comparaţie cu ceea ce rămâne de ştiut; şi că am putea fi scutiţi de nenumărate boli, atât ale corpului cât şi ale spiritului, şi poate chiar de slăbiciunea bătrâneţii, dacă am avea destule cunoştinţe asupra cauzelor lor şi asupra tuturor leacurilor pe care natura ni le-a pus la îndemână. Or, având de gând să-mi folosesc toată viaţa pentru căutarea unei ştiinţe atât de necesare şi găsind un drum pe care, urmându-l, cred că trebuie negreşit să ne ducă la aceasta, numai de nu ne-ar împiedica, fie scurtimea vieţii, fie lipsa de experienţă, am socotit că nu este leac mai bun împotriva acestor două piedici, decât să comunic în mod fidel publicului puţinul pe care îl aflasem, şi să-i îndemn pe cei înzestraţi să se străduie a merge mai departe, contribuind, fiecare după înclinarea şi puterea sa, la experienţele care ar trebui făcute, şi să comunice şi ei publicului toate lucrurile pe care le-ar afla, pentru ca cei ce vin la urmă să înceapă acolo unde au încheiat cei dinainte, şi unind astfel vieţile şi lucrările mai multora, să mergem împreună mult mai departe decât ar putea să o facă fiecare în parte.

Observam chiar, în ceea ce priveşte experienţele, că ele sunt cu atât mai necesare, cu cât suntem mai înaintaţi în cunoştinţe; căci, pentru început, este mai bine să nu ne

folosim decât de cele care se înfăţişează de la sine simţurilor noastre, şi pe care nu am putea să le trecem cu vederea, numai dacă am reflecta cât de puţin asupra lor, decât să umblăm după altele mai rare şi mai căutate; aceasta, pentru că acelea mai rare ne înşală adesea, atunci când încă nu cunoaştem cauzele cele mai comune şi că împrejurările de care depind sunt aproape întotdeauna atât de neobişnuite şi atât de mici, încât este foarte greu să le observăm. Dar ordinea pe care am păstrat-o în această privinţă a fost următoarea: întâi, m-am străduit să găsesc, în general, principiile sau cauzele prime a tot ce este sau poate fi în lume, fără a lua în considerare nimic, în această privinţă, decât numai pe Dumnezeu, care a creat-o, şi fără a le deduce decât din anumiţi germeni de adevăruri care se află, în mod firesc, în sufletul nostru. După aceea, am cercetat care sunt cele dintâi şi cele mai obişnuite efecte ce s-ar putea deduce din aceste cauze; şi cred că, în acest chip, am găsit ceruri, aştri, un pământ, iar pe acest pământ, apă, aer, foc, minerale şi alte câteva lucruri asemănătoare, care sunt cele mai obişnuite dintre toate şi cele mai simple, şi, ca atare, cele mai uşor de cunoscut. Apoi, când am vrut să cobor la cele care erau mai puţin obişnuite, mi s-au înfăţişat atâtea şi atât de diferite, încât nu am crezut că ar fi cu putinţă ca mintea omenească să deosebească formele sau speciile de corpuri care sunt pe pământ, de nenumărate altele care ar putea să fie, dacă ar fi fost voia lui Dumnezeu să le aşeze pe pământ, şi, prin urmare, nici nu am crezut cu putinţă să le dăm vreo întrebuinţare, dacă nu mergem în căutarea cauzelor pornind de la efecte, şi dacă nu ne folosim de mai multe experienţe particulare. După care, îndreptându-mi din nou mintea spre toate obiectele care s-au înfăţişat vreodată simţurilor mele, mă încumet să spun ca nu am văzut la ele niciun lucru pe care să nu-l pot explica destul de uşor cu ajutorul principiilor pe care le găsisem. Dar

trebuie să mai mărturisesc şi că puterea naturii este atât de amplă şi de vastă, şi că aceste principii sunt atât de simple şi de generale, încât nu observ aproape niciun efect particular despre care să nu ştiu de la început că poate fi dedus din ele în mai multe moduri diferite, şi că, de obicei, cea mai mare greutate pentru mine este de a afla în care dintre aceste moduri depinde de ele; căci, pentru aceasta, nu găsesc niciun alt mijloc, decât de a căuta din nou câteva experienţe care să fie de aşa fel, încât rezultatul lor să nu fie acelaşi, dacă trebuie să-l explicăm în unul dintre aceste moduri, decât în altul. De altfel, am ajuns acum să văd destul de bine, cred, sub ce aspect trebuie să ne apucăm să facem cea mai mare parte dintre cele care pot servi acestui scop; dar îmi mai dau seama că ele sunt de aşa fel şi în număr atât de mare, încât nici mâinile mele, nici venitul meu, chiar dacă aş avea de o mie de ori mai mult decât am, nu ar putea să ajungă pentru toate; aşa că, după cum voi avea de acum înainte înlesnirea de a face mai multe sau mai puţine, voi înainta mai mult sau mai puţin în cunoaşterea naturii; ceea ce nădăjduiam să fac cunoscut prin tratatul pe care-l scrisesem, şi să arăt atât de limpede folosul pe care publicul îl poate avea, încât aş fi obligat pe toţi cei ce doresc în general binele oamenilor, adică pe toţi cei care sunt virtuoşi cu adevărat, şi nu din făţărnicie, nici numai pentru părerea altora, atât de a-mi comunica experienţele pe care le-au făcut până acum, cât şi de a mă ajuta în cercetarea celor care mai rămân de făcut.

Dar, de atunci, am avut alte motive care m-au făcut să-mi schimb părerea, şi să mă gândesc că trebuia, în adevăr, să continui a scrie despre toate lucrurile pe care le-aş socoti ca având oarecare importanţă, pe măsură ce aş descoperi în ele adevărul, şi să depun aceeaşi râvnă ca şi cum aş voi să le dau la tipar, atât pentru a folosi cât mai mult prilejul de a le cerceta bine, căci, fără îndoială, privim

totdeauna mai de aproape ceea ce credem că urmează să fie văzut de mai mulţi, decât ceea ce nu facem decât pentru noi înşine (şi, adesea, lucruri care mi s-au părut adevărate, când am început să le concep, mi-au apărut false, când am vrut să le aştern pe hârtie), cât şi pentru a nu pierde niciun prilej de a fi util publicului, dacă sunt în stare de aceasta; şi pentru că, dacă scrierile mele au vreo valoare, cei care le vor avea după moartea mea să se poată folosi de ele cum va fi mai bine; dar nu trebuia nicidecum să admit ca ele să fie publicate în timpul vieţii mele, pentru ca nici întâmpinările şi controversele la care ar da naştere, poate, nici chiar reputaţia pe care ele mi-ar putea-o aduce să nu-mi dea vreun prilej de a-mi pierde timpul, pe care am de gând să-l întrebuinţez pentru a mă instrui. Căci, deşi este adevărat că fiecare om este ţinut să facă bine altora, atât cât îi stă în putinţă, şi că a nu fi nimănui de folos înseamnă a nu valora nimic, este tot atât de adevărat că preocupările noastre trebuie să cuprindă mai mult decât timpul prezent, şi că este bine să renunţăm la lucrurile care ar aduce, poate, vreun folos celor care sunt în viaţă, atunci când ne-am hotărât să facem altele care să aducă un folos mai mare nepoţilor noştri. Căci, în adevăr, vreau cu tot dinadinsul să se ştie că puţinul pe care l-am învăţat până aici nu este aproape nimic în comparaţie cu ceea ce nu ştiu şi pe care nu-mi pierd nădejdea de a-l mai putea afla; căci se întâmplă aproape la fel cu cei care descoperă puţin câte puţin adevărul în ştiinţe ca şi cu cei care, după ce încep să se îmbogăţească, le este mai uşor să aibă câştiguri mari, decât le era înainte, când erau mai săraci, să aibă câştiguri mai mici. Sau, i-am putea asemui cu conducătorii de oşti, ale căror forţe, de obicei, cresc pe măsura victoriilor lor, şi care au nevoie de mai multă iscusinţă pentru a se menţine, după pierderea unei bătălii, decât pentru a lua oraşe şi provincii, după ce au câştigat-o. Căci, a ne strădui să învingem toate greutăţile şi greşelile

care ne împiedică să ajungem la cunoaşterea adevărului înseamnă a da o bătălie; iar a accepta o părere falsă privitoare la o materie mai generală şi importantă înseamnă a pierde o bătălie; trebuie, după aceea, mult mai multă iscusinţă, pentru a reveni la aceeaşi stare în care eram înainte, decât pentru a face progrese mari, atunci când am ajuns să avem principii care sunt sigure. Cât despre mine, dacă am găsit până acum unele adevăruri în ştiinţe (şi nădăjduiesc că lucrurile care sunt cuprinse în acest volum vor face să se vadă că am găsit câte ceva), pot să spun că acestea nu sunt decât urmările şi dependenţele a cinci sau şase dificultăţi principale pe care le-am învins, şi pe care le socotesc drept tot atâtea bătălii în care norocul a fost de partea mea. Ba chiar, aş cuteza să spun că, după cum cred, nu am nevoie de a mai câştiga decât două sau trei asemănătoare, pentru a-mi realiza în întregime planurile; şi că vârsta mea nu este atât de înaintată, încât, potrivit mersului obişnuit al naturii, să nu-mi rămână destul răgaz pentru aceasta. Dar, mă cred cu atât mai obligat să cruţ timpul care îmi rămâne, cu cât am mai mari speranţe de a-l putea întrebuinţa bine; şi, fără îndoială, aş avea mai multe prilejuri de a-l pierde, dacă aş publica fundamentele fizicii mele: căci, deşi ele sunt aproape toate atât de evidente, încât nu trebuie decât să le înţelegi pentru a le da crezare, şi nu cred să existe vreunul a cărui demonstraţie să nu o pot da, totuşi, din cauză că este cu neputinţă ca ele să se potrivească cu toate părerile diferite ale celorlalţi oameni, prevăd că voi fi adesea abătut din drum de întâmpinările la care vor da naştere.

Se poate spune că aceste întâmpinări ar fi folositoare, atât pentru a-mi face cunoscute greşelile mele, cât şi pentru ca, dacă aş avea ceva bun, ceilalţi să înţeleagă astfel, mai bine, şi, deoarece mai mulţi pot vedea mai multe decât un singur om, începând de pe acum să se folosească de aceasta, să mă ajute prin invenţiile lor. Şi, cu

toate că recunosc a fi foarte expus să greşesc şi a nu mă încrede aproape niciodată în primele gânduri care îmi vin, experienţa pe care o am în legătură cu întâmpinările care mi se pot aduce mă împiedică de a mai nădăjdui vreun folos de la ele; căci până acum, am încercat, adesea, atât judecăţile celor pe care îi socoteam prieteni, cât şi pe ale altora, cărora credeam că le sunt indiferent, şi chiar pe ale câte unora despre care ştiam că răutatea şi invidia îi vor îndemna îndeajuns să descopere ceea ce afecţiunea putea ascunde prietenilor mei; dar, rareori s-a întâmplat să mi se obiecteze vreun lucru pe care să nu-l fi prevăzut deloc, afară numai dacă era prea îndepărtat de subiectul meu; astfel că nu am întâlnit aproape niciodată vreun cenzor al părerilor mele care să nu mi se pară ori mai puţin aspru, ori mai puţin drept decât mine însumi. Şi nu am remarcat niciodată ca, din disputele care au loc de obicei în şcoli, să se fi descoperit vreun adevăr care să nu fi fost cunoscut înainte; căci fiecare, încercând să învingă, se străduie mult mai mult să pună în valoare ceea ce are aparenţa adevărului decât să cântărească argumentele de o parte şi de cealaltă; şi cei care au fost mult timp buni avocaţi, nu sunt apoi, din această cauză, judecători mai buni.

Cât despre folosul pe care l-ar trage ceilalţi din împărtăşirea gândurilor mele, nici acesta nu ar putea fi prea mare, dat fiind că încă nu le-am dus atât de departe încât să nu fie nevoie de a mai adăuga multe lucruri, înainte de a le aplica spre a trage folos din ele. Şi cred că pot să spun, fără nicio deşertăciune, că, dacă există cineva care să fie în stare de aceasta, acela trebuie să fiu eu, mai curând decât oricare altul; nu pentru că nu ar putea exista pe lume mai multe minţi incomparabil mai luminate decât a mea, ci pentru că nu putem să concepem atât de bine un lucru şi să ni-l însuşim atunci când îl învăţăm de la altul, decât atunci când îl inventăm noi înşine. Aceasta este atât de adevărat, în această privinţă, încât, deşi am explicat

adesea unele dintre părerile mele unor persoane cu mintea foarte luminată şi care, în timp ce le vorbeam, păreau că le înţeleg foarte distinct, totuşi, atunci când le-au reprodus, am băgat de seamă că le-au schimbat aproape totdeauna în aşa fel încât nu le mai puteam recunoaşte ca fiind ale mele. Folosesc acest prilej, pentru a ruga aici pe nepoţii noştri să nu creadă niciodată că lucrurile care li se vor spune vin de la mine, dacă nu le voi fi publicat eu însumi; şi nu mă mir nicidecum de ciudăţeniile care se pun pe seama tuturor acelor filosofi antici ale căror scrieri nu le mai avem, şi nici nu cred, de aceea, că ideile lor erau prea lipsite de raţiune, dat fiind că ei erau minţile cele mai alese ale timpului lor, ci numai că ne-au fost greşit redate. După cum se vede, de asemenea, că aproape niciodată nu s-a întâmplat ca vreunul dintre adepţii lor să-i fi întrecut; şi sunt sigur că cei mai pătimaşi dintre cei ce-l urmează azi pe Aristotel s-ar socoti fericiţi dacă ar avea tot atâtea cunoştinţe despre natură câte avea el, chiar cu condiţia să nu aibă niciodată mai multe. Ei sunt ca iedera, care nu năzuieşte câtuşi de puţin să se urce mai sus decât copacii care o susţin, şi care adesea, chiar din nou coboară, după ce a ajuns până în vârful lor; căci sunt de părere că la fel coboară, adică ajung, într-un anumit fel, mai puţin învăţaţi decât dacă s-ar fi abţinut de a studia, cei care, nemulţumiţi de a şti tot ceea ce este explicat în mod inteligibil în autorul lor, vor, în afară de aceasta, să găsească soluţia mai multor dificultăţii despre care el nu spune nimic şi la care el, poate, nu s-a gândit niciodată. Totuşi, modul lor de a filosofa este foarte comod pentru cei care nu au decât minţi din cele mai mediocre, căci obscuritatea caracterizărilor şi a principiilor de care se servesc face ca ei să poată vorbi despre orice lucru, cu tot atâta îndrăzneală ca şi cum le-ar şti, şi să susţină tot ceea ce spun împotriva celor mai subtili şi mai pricepuţi, fără să se găsească vreun mijloc de a-i convinge; în această privinţă,

ei îmi par asemănători unui orb, care, pentru a se bate cu unul care vede fără a fi dezavantajat, l-ar face să vină în fundul unei pivniţe foarte întunecoase; şi pot să spun că aceştia au interesul ca eu să mă abţin de a publica principiile filosofiei de care mă folosesc; căci, atât de simple şi de evidente cum sunt, publicându-le, aş face aproape acelaşi lucru ca şi cum aş deschide câteva ferestre şi aş lăsa să intre lumina zilei în această pivniţă în care au coborât pentru a se bate. Dar, chiar cele mai alese minţi nu au motiv de a dori să le cunoască; căci, dacă vor să poată vorbi despre orice şi să-şi câştige reputaţia de învăţaţi, vor ajunge la aceasta mult mai uşor, mulţumindu-se cu aparenţa adevărului, care poate fi găsită fără mare greutate în toate materiile, decât cercetând adevărul, care nu se descoperă decât puţin câte puţin, numai în unele dintre ele, şi care, atunci când se pune problema de a vorbi despre altele, ne obligă să mărturisim fără fereală că nu le cunoaştem. Iar dacă vor mai curând să cunoască câte puţin din adevăr, decât să aibă deşertăciunea de a părea că ştiu totul, ceea ce este fără îndoială preferabil, şi dacă doresc să urmărească o ţintă asemănătoare cu a mea, nu este nevoie să le spun nimic mai mult decât am spus până acum în acest discurs; căci, dacă sunt în stare să meargă mai departe decât mine, cu atât mai mult vor putea să găsească singuri tot ceea ce cred că am găsit eu; mai ales că, cercetând mereu toate după rânduiala lor, este sigur că ceea ce îmi mai rămâne să descopăr este, prin natura sa, mai greu şi mai ascuns decât ceea ce am putut găsi până acum; şi le va face mult mai puţină plăcere să o afle de la mine, decât prin ei înşişi; totodată, deprinderea pe care o vor dobândi, cercetând mai întâi lucruri uşoare şi trecând, puţin câte puţin, la altele mai grele, le va folosi mai mult decât ar putea să o facă toate îndrumările mele. Tot aşa, cred că, dacă mi s-ar fi predat din tinereţe toate adevărurile ale căror demonstraţii le-am căutat de atunci

încoace şi dacă nu aş fi avut nicio greutate să le învăţ, nu aş fi cunoscut poate niciodată altele, sau, cel puţin, nu aş fi dobândit niciodată deprinderea şi uşurinţa pe care cred că le am de a descoperi mereu alte adevăruri noi, pe măsură ce mă strădui să le caut. Într-un cuvânt, dacă există în lume vreo operă care nu poate fi atât de bine dusă la capăt de nimeni altul decât de cel care a început-o, aceasta este cea la care lucrez.

Este adevărat că, în ceea ce priveşte experienţele care pot servi la aceasta, un singur om nu ar putea ajunge pentru a le face pe toate; de asemenea, el nu ar putea folosi cu rost alte mâini decât pe ale sale, în afară de ale unor meşteşugari sau de ale unor anumiţi oameni pe care ar avea de unde să-i plătească şi pe care speranţa câştigului, care este un mijloc foarte eficace, i-ar îndemna să facă întocmai tot ceea ce el le-ar prescrie. Căci cei care, având curiozitatea sau dorinţa de a învăţa, s-ar oferi poate să-l ajute în mod voluntar, în afară că, de obicei, mai mult făgăduiesc decât fac treabă şi că nu vin decât cu propuneri frumoase dintre care niciuna nu reuşeşte vreodată, ei ar voi negreşit să fie răsplătiţi prin lămurirea unor dificultăţi sau, cel puţin, prin complimente şi convorbiri inutile, ceea ce nu ar putea să însemne decât o pierdere de timp. Iar cât priveşte experienţele pe care alţii le-au făcut până acum, chiar în cazul când ei ar voi să i le comunice, ceea ce nu ar face niciodată cei care le numesc secrete, ele sunt complicate, în cea mai mare parte, de atâtea împrejurări sau ingrediente de prisos, încât i-ar fi foarte greu să descopere din ele adevărul; în afară de aceasta, el le-ar găsi aproape pe toate atât de rău explicate, sau chiar atât de false, pentru că cei care le-au făcut s-au silit a le face să pară conforme cu principiile lor, întrucât, chiar dacă ar exista vreunele care să-i folosească, ele totuşi nu ar putea preţui cât timpul necesar pentru a le alege. Prin urmare, dacă ar exista pe lume vreun om despre care am şti în mod

cert că este în stare să afle lucrurile cele mai mari şi mai folositoare publicului şi dacă, pentru aceasta, ceilalţi oameni s-ar strădui prin toate mijloacele de a-l ajuta să-şi ducă la bun sfârşit planurile, nu văd ce ar putea să facă pentru el, decât să-i asigure cheltuielile pentru experienţele de care ar avea nevoie şi să împiedice ca liniştea să-i fie tulburată de sâcâielile oricui. Dar, pe lângă că nu sunt atât de încrezut încât să pot făgădui lucruri extraordinare, nici nu nutresc gânduri atât de deşarte ca acela de a-mi închipui că publicul trebuie să se intereseze prea mult de planurile mele; de asemenea, nu am sufletul atât de josnic, încât să consimt a primi de la cineva vreo favoare, pe care s-ar putea crede că n-am meritat-o.

Toate aceste considerente la un loc au fost cauza care, acum trei ani, m-a făcut să nu vreau să public tratatul pe care-l aveam în mână şi chiar să iau hotărârea de a nu mai da la iveală, în timpul vieţii mele, niciun altul care să fie atât de general, nici din care să se poată înţelege fundamentele fizicii mele[45]. Dar, au mai apărut, după aceea, alte două motive, care m-au făcut să descriu aici câteva încercări particulare şi să dau oarecum socoteală publicului de acţiunile şi de planurile mele. Primul este că, dacă nu aş face aceasta, mulţi dintre cei care au cunoscut intenţia pe care o avusesem înainte, de a tipări unele scrieri, şi-ar putea închipui că mă feresc din anumite cauze, mai dezavantajoase pentru mine decât sunt în realitate; căci, deşi nu iubesc peste măsură gloria, sau chiar aş îndrăzni să spun, deşi o urăsc, pentru că o socot potrivnică liniştii, pe care o preţuiesc mai presus de orice, nu am urmărit niciodată să-mi ascund acţiunile de parcă ar fi crime, nici nu m-am folosit de multe precauţii pentru a

45 Impresionat de condamnarea lui Galilei, Descartes îi scrie lui Mersenne, în 1633, că, dacă teoria mişcării Pământului ar fi greşită, atunci şi principiile filosofiei carteziene ar fi greşite. Nevoind să se expună la persecuţii, Descartes renunţă să-şi publice tratatul despre lumină şi îi scrie lui Mersenne că preferă „să trăiască în pace”. – *N. R.*

rămâne necunoscut, atât pentru că aş fi crezut că mă nedreptăţesc, cât şi pentru că mi-ar fi dat un anumit fel de nelinişte, care, de asemenea, ar fi fost potrivnică împăcării sufleteşti desăvârşite pe care o caut; şi deoarece, fiind întotdeauna nepăsător faţă de grija de a fi cunoscut sau nu, am dobândit totuşi o oarecare reputaţie, m-am gândit că trebuie să mă străduiesc cât mai mult pentru a mă feri cel puţin de a avea o reputaţie proastă. Celălalt motiv care m-a îndemnat să scriu acest discurs este că, văzând zi de zi, din ce în ce mai mult, întârzierea pe care o suferă planul meu de a mă instrui, din pricina nenumăratelor experienţe de care am nevoie şi pe care este cu neputinţă să le fac fără ajutorul cuiva, cu toate că nu sunt atât de închipuit încât să nădăjduiesc că publicul s-ar interesa prea mult de preocupările mele, nu vreau, totuşi, să mă nesocotesc atât de mult, încât să dau prilej celor care îmi vor supravieţui să mă învinuiască într-o zi că aş fi putut să le las mai multe lucrări şi mult mai bune decât am făcut, dacă aş fi avut grija de a-i face să înţeleagă de ce puteau să contribuie şi ei la planurile mele.

Şi m-am gândit că-mi era uşor să aleg câteva materii care, fără a fi supuse multor controverse şi fără a mă sili să destăinui mai mult decât doresc din principiile mele, ar arăta totuşi destul de clar ceea ce pot sau nu pot eu în ştiinţe. Nu aş putea spune dacă am reuşit sau nu să fac aceasta; şi nu vreau câtuşi de puţin să previn judecăţile nimănui, vorbind eu însumi despre scrierile mele; dar voi fi foarte mulţumit dacă vor fi analizate; şi, pentru ca să dau cât mai mult prilejuri pentru aceasta, rog stăruitor pe toţi cei care vor avea de făcut vreo întâmpinare să se ostenească a o trimite librarului meu, la înştiinţarea căruia voi încerca să alătur totodată şi răspunsul meu; şi astfel cititorii, văzându-le împreună şi pe una şi pe cealaltă, vor înţelege cu atât mai bine care este adevărul; căci nu-mi propun să dau niciodată răspunsuri lungi, ci numai să-mi

recunosc foarte sincer greşelile, atunci când îmi voi da seama de ele; iar dacă nu le pot vedea, să spun, pur şi simplu, ceea ce voi crede că se cere pentru apărarea lucrurilor pe care le-am scris, fără a adăuga explicarea vreunei materii noi, pentru a nu trece mereu de la una la alta.

Dacă unele dintre lucrurile despre care am vorbit la începutul *Dioptricii* şi al *Meteorilor* nedumeresc la prima vedere, pentru că le numesc presupuneri şi că nu par să am dorinţa de a le dovedi, rog să aveţi răbdarea de a citi totul cu luare aminte, şi sper că veţi fi mulţumiţi; căci, cred că argumentele se înlănţuie aşa fel, încât, după cum cele care vin la urmă sunt demonstrate prin cele dintâi, care sunt cauzele lor, tot aşa, cele dintâi sunt demonstrate, la rândul lor, prin cele din urmă, care sunt efectele lor. Şi nu trebuie să vă închipuiţi că, în această privinţă, aş comite greşeala pe care logicienii o numesc cerc [vicios], căci experienţa făcând să fie foarte certă cea mai mare parte dintre aceste efecte, cauzele din care le deduc nu servesc atât pentru a le dovedi, cât pentru a le explica; dimpotrivă, cauzele sunt acelea care sunt dovedite prin efecte. Şi nu le-am numit presupuneri decât pentru ca să se ştie că eu cred să le pot deduce din aceste prime adevăruri pe care le-am explicat mai sus; dar dinadins nu am vrut să o fac, pentru a împiedica anumite minţi, care îşi închipuie că ştiu într-o zi tot ceea ce altul a gândit în douăzeci de ani, de îndată ce le-a spus numai două sau trei vorbe şi care sunt cu atât mai mult supuse a greşi şi mai puţin capabile de adevăr, cu cât sunt mai pătrunzătoare şi mai vioaie, de a găsi prilej să construiască o filosofie extravagantă, întemeiată pe ceea ce vor crede că sunt principiile mele, şi să se pună această greşeală în sarcina mea; căci, în ceea ce priveşte părerile care îmi aparţin în întregime, nu le scuz deloc ca fiind noi, cu atât mai mult, cu cât, analizând bine temeiurile lor, sunt sigur că le veţi găsi atât de simple

şi de conforme simţului comun, încât vor părea mai puţin extraordinare şi mai puţin stranii decât oricare altele pe care le-aţi putea avea asupra aceloraşi lucruri; şi nu mă laud că aş fi primul lor descoperitor, dar numai că nu le-am acceptat vreodată fiindcă au fost spuse de alţii, nici fiindcă nu au mai fost spuse, ci numai pentru că m-a convins raţiunea mea.

Căci, dacă meşteşugarii nu pot să execute de îndată invenţia care este explicată în *Dioptrica,* nu cred că s-ar putea spune, pentru aceasta, că ea ar fi fără valoare; căci, dat fiind că este nevoie de îndemânare şi de pricepere, pentru a face şi a potrivi maşinile pe care le-am descris, fără ca să le lipsească vreuna din condiţii, nu m-aş mira mai puţin dacă ei ar izbuti de la prima încercare, decât dacă cineva ar putea învăţa într-o singură zi să cânte excelent din lăută, numai pentru că i s-a dat o partitură bună. Şi dacă scriu în franceză, care este limba ţării mele, în loc să scriu în latină, care este limba dascălilor mei, o fac nădăjduind că cei care nu se servesc decât de raţiunea lor naturală şi întru totul pură vor judeca mai bine părerile mele decât cei care nu cred decât în cărţile vechi; cât despre cei care îmbină bunul simţ cu studiul, singurii pe care îi doresc să-mi fie judecători, sunt sigur că nu vor fi atât de părtinitori pentru limba latină, încât să refuze a da ascultare argumentelor mele, pentru că le explic în limba vulgară..

De altfel, nu vreau să vorbesc aici în mod deosebit despre progresele pe care nădăjduiesc să le fac în viitor în ştiinţe, nici să fac faţă de public vreo făgăduială de care nu sunt sigur că o voi putea îndeplini; voi spune numai că m-am hotărât să nu întrebuinţez timpul care-mi mai rămâne de trăit pentru altceva decât pentru a încerca să dobândesc o anumită cunoaştere a naturii, care să fie de aşa fel încât să se poată deduce din ea unele reguli pentru medicină, mai sigure decât cele pe care le-am avut până

acum; şi că firea mea mă îndepărtează atât de mult de oricare alte preocupări, mai ales de cele care nu ar putea să fie folositoare unora decât dăunând altora, încât dacă vreo împrejurare m-ar sili să fac astfel de lucruri, nu cred că aş fi în stare să reuşesc. De aceea, fac aici o mărturisire care ştiu bine că nu mă va ajuta să ajung om de seamă în lume, dar nici nu am dorinţa de a fi; şi mă voi socoti totdeauna mai îndatorat faţă de cei prin bunăvoinţa cărora mă voi bucura nestingherit de timpul meu, decât le-aş fi celor care mi-ar oferi cele mai înalte demnităţi de pe pământ.

TABLA DE MATERII

CUVÂNT INTRODUCTIV.....7

DISCURS ASUPRA METODEI

PARTEA ÎNTÂIA.....28

PARTEA A DOUA.....37

PARTEA A TREIA.....47

PARTEA A PATRA.....55

PARTEA A CINCEA.....62

PARTEA A ŞASEA.....79